

—
Верховний
Суд

Огляд
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
у справах зі спорів
щодо визначення місця проживання
дитини та відібрання дитини
без позбавлення батьківських прав

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за 2018 рік – липень 2022 року

Зміст

1. Спори між батьками про визначення місця проживання дитини та про реєстрацію її місця проживання	3
1.1. Визначення і зміна місця проживання дитини	3
1.2. Реєстрація місця проживання дитини	37
2. Спори між батьками про відібрання дитини та про повернення її за попереднім місцем проживання	39
3. Спори між батьками та бабою / дідом про визначення місця проживання дитини	52
4. Врахування думки дитини	58
5. Участь органів опіки та піклування	71
6. Процесуальні питання у справах про визначення місця проживання дитини	75
7. Практика Європейського суду з прав людини у справах щодо визначення місця проживання дитини та про повернення дитини до попереднього місця проживання	79

1. Спори між батьками про визначення місця проживання дитини та про реєстрацію її місця проживання

1.1. Визначення і зміна місця проживання дитини

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини до інших обставин, що мають істотне значення, які мають бути враховані відповідно до статті 161 СК України, належать, зокрема: особисті якості батьків; відносини між кожним із батьків і дитиною; можливість створення дитині умов для виховання та розвитку

08 квітня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дітей із батьком та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дітей із матір'ю.

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували у зареєстрованому шлюбі з 2015 року до 2018 року, який розірвано у судовому порядку.

Від шлюбу сторони мають двох малолітніх дітей – ОСОБА_4 та ОСОБА_5.

У 2019 році ОСОБА_2 уклала шлюб із ОСОБА_8 та змінила прізвище на ОСОБА_9.

Сторони у справі, а також їхні малолітні діти зареєстровані за однією адресою: АДРЕСА_4, кімнати гуртожитку №№ 201, 226.

Діти сторін з народження проживають у кімнаті АДРЕСА_3.

Згідно з актом обстеження умов проживання за адресою: АДРЕСА_4, кімната № 226 за цією адресою фактично проживають ОСОБА_1 та його малолітні діти.

Мати дітей не проживає із сім'єю починаючи з січня 2018 року.

Висновком органу опіки та піклування Новокодацької районної у м. Дніпрі ради від 13 квітня 2018 року визначено місце проживання дітей ОСОБА_4 та ОСОБА_5 разом із батьком ОСОБА_1 у кімнаті АДРЕСА_3.

Згідно з висновком судової психологічної експертизи від 27 грудня 2018 року, складеним за результатами проведеного психологічного обстеження, з урахуванням особливостей і рівня вікового психічного розвитку малолітніх дітей, виявлено несформованість їх здатності усвідомлювання реального змісту ситуації, що склалась навколо спору між батьками з приводу визначення їх місця проживання, встановити, як саме малолітні діти сприймають сім'ю, в якій вони проживають, на сьогодні не видається можливим.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, позов ОСОБА_1 задоволено. Визначено місце проживання дітей ОСОБА_4 та ОСОБА_5 разом із батьком ОСОБА_1 за місцем його проживання. У задоволенні зустрічного позову ОСОБА_2 відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

За положеннями частини першої статті 161 СК України, якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них проживатиме малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним із батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки стосовно дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним із батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку.

Апеляційний суд погодився з висновком суду першої інстанції про доведеність допущення з боку матері ОСОБА_3 випадків бездоглядності дітей, її незабезпеченість постійним та гарантованим для постійного проживання дітей місцем.

Проте суд апеляційної інстанції не дав жодної правової оцінки доводам апеляційної скарги ОСОБА_3 про те, що між сторонами у справі існують неприязні відносини. ОСОБА_3 зазначала, що у наведеному висновку при описанні поведінки батька дітей експерт наголошував на високому рівні авторитарної гіперсоціалізації у батька, у ставленні до дітей чітко проглядається авторитаризм. Він вимагає від дітей беззастережного послуху та дисципліни, намагається нав'язати дітям свою волю, за прояв свавілля може карати дітей.

ОСОБА_3 наполягала на тому, що батько свідомо принижує авторитет матері в очах дітей, намагається відгородити дітей від неї, що в майбутньому спричинить негативний вплив на психологічний розвиток дітей.

Наведені доводи не були предметом дослідження апеляційного суду.

Зважаючи на характер правовідносин, конкретні обставини справи, зокрема занадто юний вік дітей, неприязні відносини між сторонами, апеляційний суд не дав жодної оцінки доводам апеляційної скарги щодо висновку експертизи від 27 грудня 2018 року та не обговорив необхідність у виклику експерта для надання пояснень щодо його висновку для перевірки доводів апеляційної скарги та встановлення фактичних обставин справи, які мають суттєве значення для правильного вирішення спору.

Таким чином, Верховний Суд скасував постанову суду апеляційної інстанції та направив справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 8 квітня 2020 року у справі № 205/1621/18 (провадження № 61-23366св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88739462>.

Місце проживання малолітньої дитини з одним із батьків визначається або за місцем проживання матері чи батька, або за конкретною адресою

03 травня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дітей.

Суди установили, що ОСОБА_2 та ОСОБА_1 перебували у зареєстрованому шлюбі з 2012 року до 2015 року.

Під час шлюбу у них народилося двоє дітей – ОСОБА_3 та ОСОБА_4.

Діти від народження проживають та зареєстровані у квартирі за адресою: АДРЕСА_1, власником якої є ОСОБА_2.

ОСОБА_1 проживає разом із дітьми за вказаною адресою.

Суд установив, що ОСОБА_2 тривалий час перебував за кордоном, а в 2016 році повернувся в Україну. Знаходився на стаціонарному лікуванні після операції. Після повернення в Україну відвідував дошкільний заклад, де навчаються діти, спілкувався з вихователькою та психологом щодо розвитку та виховання дітей. Проживає окремо від позивача та дітей.

Сторони не дійшли згоди щодо визначення, з ким із батьків проживатимуть малолітні діти.

Суд першої інстанції задовольнив позовні вимоги та визначив місце проживання з матір'ю, але суд апеляційної інстанції скасував це рішення.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Суд першої інстанції встановив, що мати дітей має постійне місце проживання за адресою: АДРЕСА_1, отримує щомісячну допомогу на дітей, створила всі умови для проживання, виховання та розвитку дітей. Проживання дітей з матір'ю відповідає їх інтересам. Таким чином, суд першої інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визначення місця проживання дітей із матір'ю.

Дитина, яка не досягла 14 років, повинна проживати у встановленому місці проживання, яке не може бути змінено самочинно як волею сторонніх осіб, так і волею когось одного з її батьків.

Місце проживання малолітньої дитини з одним із батьків визначається або за місцем проживання матері чи батька, або за конкретною адресою.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 травня 2018 року у справі № 607/1091/16-ц (провадження № 61-13272св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73837289>.

Рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів самої дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, і насамперед повинні бути визначені та враховані інтереси дитини з огляду на об'єктивні обставини спору, а вже тільки потім права батьків

21 травня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у попередньому судовому засіданні у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення (визначення) місця проживання дитини.

Суди установили, що ОСОБА_1 має неповнолітню доньку ОСОБА_3.

Батьком ОСОБА_3 є відповідач ОСОБА_2, що підтверджується копією рішення Ковпаківського районного суду м. Суми від 27 січня 2016 року та копією свідоцтва про народження дитини, а також поясненнями сторін у справі.

Позивач з 2017 року перебуває у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_5.

Донька сторін ОСОБА_3 проживає разом із матір'ю, чого не оспорювали в судовому засіданні сторони.

17 травня 2018 року службою у справах дітей Сумської міської ради проведено обстеження умов проживання дитини сторін за фактичним місцем проживання позивача, про що складено відповідний акт, за результатами якого зроблено висновок про можливість визначення проживання малолітньої ОСОБА_3 з матір'ю.

Рішенням суду першої інстанції позовні вимоги задоволено та визначено місце проживання дитини з матір'ю. Рішенням суду апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції залишено без змін.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Під час розгляду справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (рішення від 16 липня 2015 року у справі «Мамчур проти України», рішення від 11 липня 2017 року у справі «М. С. проти України»).

Аналіз практики ЄСПЛ дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання, й, насамперед, повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків.

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста

прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Суд взяв до уваги, що суди першої та апеляційної інстанцій, ухвалюючи рішення про визначення місця проживання ОСОБА_3 разом із матір'ю ОСОБА_4, виходили з найкращих інтересів самої дитини в розумінні ЄСПЛ, зокрема врахували її психологічний стан, ставлення дитини до батьків, наявність у батька судимості, його матеріальне становище, врахували баланс між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах, а тому дійшли правильного висновку про задоволення позовних вимог.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду 21 травня 2020 року у справі № 587/2134/17 (провадження № 61-37492св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89509365>.

Аналогічна правова позиція також викладена в:

постанові КЦС ВС від 16 листопада 2020 року у справі № 313/310/18 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92870215>;

постанові КЦС ВС від 6 лютого 2019 року у справі № 127/15879/17-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79776047>;

постанові КЦС ВС від 14 липня 2020 року у справі № 127/28537/18 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90591139>.

Створювані одним із батьків для іншого протягом тривалого часу перешкоди у вихованні дитини та спілкуванні з нею мають наслідком руйнування зв'язків із сім'єю, до якої належить як батько, так і мати дитини, а отже в такому разі поведінка того із батьків, хто створює перешкоди, суперечить сімейним цінностям та не відповідає найкращому забезпеченню інтересів дитини

12 січня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Орган опіки і піклування виконавчого комітету міської ради, про визначення місця проживання дитини та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа – Орган опіки і піклування виконавчого комітету міської ради, про визначення місця проживання дитини та стягнення аліментів.

Суди установили, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 з 2017 року до 2019 року перебували в зареєстрованому шлюбі, від якого мають сина ОСОБА_4.

З травня до серпня 2018 року малолітній ОСОБА_4 проживав разом із матір'ю, з серпня до грудня 2018 року – частково з матір'ю, а частково з батьком, з 11 грудня 2018 року – з батьком. У 2019 році ОСОБА_1 забирала до себе сина протягом робочих змін ОСОБА_2. Наразі дитина не сприймає ОСОБА_1 як матір та ставиться до неї як до малознайомої жінки.

Апеляційний суд також установив, що влітку 2018 року в матері ОСОБА_1 ОСОБА_7 було діагностовано онкологічне захворювання, яке потребувало

оперативного втручання та тривалого лікування, у зв'язку з чим ОСОБА_1 прийняла рішення працевлаштуватися задля можливості матеріально допомагати матері.

Також встановлено, та ОСОБА_2 не заперечував під час розгляду справи в апеляційному суді, те що, незважаючи на наявність рішення комісії з питань захисту прав дитини районної державної адміністрації від 17 січня 2020 року, яким було визначено спосіб участі матері у вихованні малолітнього ОСОБА_4, ОСОБА_2 перешкоджав ОСОБА_1 у побаченнях із сином у визначені комісією дні та години, що підтверджується численними зверненнями ОСОБА_1 до начальника служби у справах дітей районної державної адміністрації та поліції.

Рішенням суду першої інстанції в задоволенні первісного позову відмовлено. Зустрічний позов задоволено.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано і ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні зустрічного позову відмовлено, а первісний позов задоволено.

Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що хоча тривалий час малолітній ОСОБА_4 проживає в сім'ї батька, в якій для нього створені належні умови, і що між дитиною та матір'ю дійсно втрачений сталий емоційний зв'язок, однак це відбулося внаслідок перешкоджання ОСОБА_2 в участі матері у вихованні сина, що суперечить сімейним цінностям, які полягають у повазі один до одного та якнайкращому вихованні дитини, враховуючи саме її інтереси.

Верховний Суд залишив без змін рішення апеляційного суду з огляду на таке.

Законодавство України не містить норм, які б наділяли будь-кого з батьків пріоритетним правом на проживання з дитиною.

У статті 141 СК України встановлено, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою статті 157 цього Кодексу.

Тлумачення частини першої статті 161 СК України свідчить, що під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки стосовно дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним із батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку.

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення, з огляду на те, що дитина є найбільш вразливою стороною під час будь-яких сімейних конфліктів, судовий розгляд сімейних спорів, в яких зачіпаються інтереси дитини, є особливо складним.

Встановивши фактичні обставини справи, які мають суттєве значення для її вирішення, суд апеляційної інстанції дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визначення місця проживання малолітнього сина сторін ОСОБА_4 з матір'ю з огляду на те, що батько, хоча й належним чином займається вихованням та утриманням дитини, однак, перешкоджаючи ОСОБА_1 у спілкуванні із сином, позбавляє його як належної опіки і виховання з боку матері, так і порушує їх право на прямі контакти, що суперечить найкращим інтересам дитини.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 січня 2022 року у справі № 663/724/19 (провадження № 61-15273св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102561476>.

Факт створення нової сім'ї матір'ю не може оцінюватися як негативна обставина, яка унеможлиблює визначення місця проживання дитини з нею чи надає перевагу батькові у визначенні місця проживання дитини з ним. Зростання в повній сім'ї відповідає інтересам дитини

17 квітня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_5 про визначення місця проживання малолітньої дитини з батьком та про повернення дитини батькові та за зустрічним позовом ОСОБА_5 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання малолітньої дитини з матір'ю та зміну способу участі батька у вихованні дитини.

Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що ОСОБА_1 і ОСОБА_5 є батьками малолітнього ОСОБА_7.

Рішенням суду 25 лютого 2015 року шлюб між сторонами розірвано; після розірвання шлюбу дитина залишилася проживати з матір'ю.

У листопаді 2016 року ОСОБА_1 забрав сина у матері для спільного проведення часу, проте у визначені рішенням суду строки не повернув, перестав відповідати на телефонні дзвінки і за місцем проживання двері квартири не відчиняв.

21 листопада 2016 року ОСОБА_5 звернулась до відділу поліції із заявою, у якій просила встановити місцезнаходження малолітнього ОСОБА_7 і його батька ОСОБА_1 та повернути дитину додому.

За результатами засідання комісії Управління як представник органу опіки та піклування вважало за доцільне визначити місце проживання малолітнього ОСОБА_7 разом із матір'ю ОСОБА_5.

05 травня 2017 року ОСОБА_5 забрала дитину у батька і з цього часу малолітній ОСОБА_7 проживає з нею.

30 травня 2017 року Управління служб у справах дітей Департаменту праці та соціальної політики Харківської міської ради надало інший висновок, згідно з яким Управління вважало за доцільне визначити місце проживання малолітнього ОСОБА_7 разом із батьком ОСОБА_1 та вважало недоцільним відібрання дитини від батька.

Про недійсність чи відкликання попереднього наданого висновку від 13 січня 2017 року у висновку від 30 травня 2017 року не зазначено.

ОСОБА_5 проживає у шлюбі з ОСОБА_8, який має самостійний дохід та утримує сім'ю. Відповідач за первісним позовом перебуває у декретній відпустці і доглядає за малолітніми дітьми: ОСОБА_7 та ОСОБА_9.

Обоє батьків належно ставляться до батьківських обов'язків, створили умови для проживання, виховання і розвитку малолітнього ОСОБА_7, дитина доглянута і матеріально забезпечена. Під час проживання з батьком останній інколи чинить перешкоди у спілкуванні матері з сином, що негативно відзначається на емоційному стані дитини. Мати дитини створила нову сім'ю, у якій малолітній ОСОБА_7 проживає разом із молодшим братом і вітчимом; відповідач не заперечує проти спілкування батька з сином, лише наполягає на дотриманні графіку такого спілкування і недопущення самовільної зміни місця проживання дитини.

Рішенням суду першої інстанції визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_7 разом із матір'ю ОСОБА_5, яке залишено в силі судом апеляційної інстанції.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Принцип забезпечення права дитини на гармонійний розвиток та належне виховання превалює над принципом рівності прав батьків щодо дитини, тому при вирішенні спору щодо місця проживання дитини насамперед ураховуються інтереси дитини.

За встановлених обставин, враховуючи малий вік ОСОБА_7 і його емоційну прихильність до матері, з якою після розлучення батьків він продовжив проживати, суди першої і апеляційної інстанцій правильно застосували до спірних правовідносин положення статей 141, 161 СК України і обґрунтовано визначили місце проживання малолітнього ОСОБА_7 з матір'ю ОСОБА_5.

При цьому такий висновок судів не свідчить будь-яким чином про неналежне чи недостатнє виконання ОСОБА_1 своїх батьківських обов'язків, оскільки суди під час вирішення справи надали перевагу матері з урахуванням віку дитини та того, що вона перебуває у декретній відпустці і може постійно приділяти увагу синові.

Та обставина, на яку посилається заявник в обґрунтування позовних вимог, що заявник не створив нову сім'ю, тому може приділяти усю увагу малолітньому ОСОБА_7 і краще його матеріально забезпечувати, не є визначальною підставою для встановлення місця проживання дитини з ним, оскільки у справі відсутні відомості про те, що створення ОСОБА_5 нової сім'ї негативно вплинуло на виконання нею батьківських обов'язків щодо старшого сина. Крім того, зростання у повній сім'ї також відповідає інтересам дитини і не може оцінюватися як негативна обставина.

За таких обставин суд касаційної інстанції дійшов висновку, що суди першої і апеляційної інстанцій, встановивши фактичні обставини справи, які мають значення для правильного її вирішення, ухвалили судові рішення в частині вирішення позовних вимог за первісним і зустрічним позовами щодо визначення

місця проживання дитини з додержанням норм матеріального і процесуального права.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 645/4582/16-ц (провадження № 61-182св17) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82034438>.

Суд, може відмовити матері / батьку в позові щодо визначення місця проживання дитини з нею / ним, якщо новий чоловік / дружина не налагодили відносини з дитиною, оскільки останній доведеться адаптуватися до нового соціального середовища, що може негативно вплинути на її психологічний стан.

Визначення місця проживання дитини з одним із батьків не позбавляє іншого піклуватися про неї, бачитися з нею, спілкуватися, брати участь у її житті, проявляти материнську / батьківську любов

14 лютого 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з матір'ю та повернення дитини матері та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дитини з батьком.

Суди установили, що сторони у справі з 2011 року до 2015 року перебували у зареєстрованому шлюбі. Шлюб розірвано у судовому порядку.

Від шлюбу сторони мають дитину – дочку ОСОБА_3.

Мати малолітньої дитини ОСОБА_1 з 2017 року перебуває у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_6, від якого має дитину – сина ОСОБА_8. На цей час мати перебуває у відпустці для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, отримує щомісячну соціальну допомогу при народженні дитини.

Малолітня дочка сторін ОСОБА_3 з квітня 2015 року проживає зі своїм батьком ОСОБА_2, його батьками і братом.

Суди установили, що ОСОБА_3 має вроджені вади здоров'я, тому потребує систематичного догляду та медичного лікування.

Встановлено, що дитина більш прихильна до тата, бо саме він сприяє всебічному та гармонійному розвитку дитини, створює атмосферу доброзичливості, безпеки, підтримки та любові.

Органом опіки та піклування Буринської районної державної адміністрації надано висновок від 05 грудня 2018 року № 9 щодо вирішення спору, згідно з яким доцільно визначити місце проживання малолітньої ОСОБА_3 з її батьком.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без зміни постановою апеляційного суду, в задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено. Зустрічний позов ОСОБА_2 задоволено. Визначено місце проживання малолітньої ОСОБА_3 разом з її батьком ОСОБА_2.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Під час розгляду справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини (враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо) та балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Верховний Суд зазначає, що дитина є найбільш вразливою стороною під час будь-яких сімейних конфліктів, у спорі щодо визначення місця проживання дитини визначається її доля. Під час визначення місця проживання малолітньої дитини, зважаючи на її вік, можливість вислухати думку, вона має бути вислухана при вирішенні спору між батьками щодо її місця проживання.

У суді першої інстанції малолітня ОСОБА_3 у присутності учасників судового засідання та психолога повідомила суду, що хоче проживати зі своїм батьком.

Перевіряючи доводи касаційної скарги, Верховний Суд керується тим, що суди врахували інтереси малолітньої дитини, сталі соціальні зв'язки дитини в родині батька, її психологічний стан, права та інтереси на гармонійний розвиток та належне виховання, дійшли обґрунтованого висновку про визначення місця проживання дитини з батьком.

Позивач на сьогодні має нову сім'ю, перебуває в зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_6, від якого має дитину – сина ОСОБА_8, її чоловік з дочкою від першого шлюбу не знайомий, бачив її тільки на фотознімку. Тому Верховний Суд погодився із судом апеляційної інстанції, який дійшов висновку, що у зв'язку з відсутністю налагоджених відносин позивача та її чоловіка з дитиною, визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_3 разом із матір'ю не відповідатиме найкращому забезпеченню її інтересів, оскільки у цьому випадку дитині доведеться адаптуватися до нового соціального середовища, що може негативно вплинути на її психологічний стан.

Верховний Суд зауважує, що визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_3 разом з її батьком ОСОБА_2 не позбавляє матір дитини піклуватися про неї, бачитись з нею, спілкуватись, брати участь в її житті, проявляти материнську любов.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 лютого 2020 року у справі № 574/886/18 (провадження № 61-15091св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87703418>.

Матеріально-побутове забезпечення батьків ураховується судами, проте не є визначальним, а оцінюється в сукупності з іншими критеріями, зокрема ставленням батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, у тому числі обов'язків щодо виховання дитини, особистою прихильністю дитини до кожного з них, віком дитини, а також з огляду на найкраще забезпечення інтересів дитини

14 листопада 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом про визначення місця проживання дітей.

Суд установив, що з 06 вересня 2001 року до 18 червня 2015 року ОСОБА_1 та ОСОБА_3 перебували в зареєстрованому шлюбі, за період якого у них народилися двоє синів: ОСОБА_9 та ОСОБА_10.

Після розірвання шлюбу, відповідно до висновку органу опіки та піклування Личаківської районної адміністрації Львівської міської ради від 18 січня 2016 року, діти залишились проживати з батьком ОСОБА_3, оскільки мати на той час проживала в Центрі інтегральної опіки для жінок, які опинились у кризових ситуаціях, іншого житла для проживання з дітьми не мала, а у батька за адресою місця його проживання на АДРЕСА_3 були створені належні умови для виховання, розвитку та проживання дітей.

У висновку Личаківської районної адміністрації Львівської міської ради як органу опіки та піклування від 05 травня 2017 року зазначено, що матір бажає піклуватися про сина та проживати разом із ним, враховуючи той факт, що матір має житло та створила належні умови для проживання та виховання малолітньої дитини у квартирі АДРЕСА_1. Враховуючи наявність у матері самостійного доходу, а також інтереси та вік дитини, Личаківська районна адміністрація як орган опіки та піклування вважає за доцільне визначити місце проживання малолітнього ОСОБА_10 за місцем проживання матері за адресою: АДРЕСА_1.

Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що в судовому засіданні ОСОБА_10 виявив бажання проживати з матір'ю, виявляє прихильність до матері.

ОСОБА_1 проживає разом із новим чоловіком ОСОБА_14 у належній йому двокімнатній квартирі на АДРЕСА_1. Між малолітнім ОСОБА_10 та новим чоловіком позивача склалися добрі відносини, він не заперечує, щоб дитина проживала разом з ними.

ОСОБА_1 з 27 липня 2016 року працює у ТОВ «Руш» на посаді продавця непродовольчих товарів (касиром) у магазині «Єва 1501»; отримує пенсію по інвалідності та страхові виплати в разі часткової чи повної втрати працездатності пожиттєво; вона створила всі умови для проживання, виховання та розвитку дитини; шкідливих звичок не має; за місцем роботи характеризується позитивно.

Із листа Личаківської районної адміністрації Львівської міської ради від 13 жовтня 2016 року № 3309-472 вбачається, що 07 вересня 2016 року мав місце факт неналежного виконання ОСОБА_3 батьківських обов'язків стосовно малолітнього ОСОБА_10, у зв'язку з чим з ОСОБА_3 була проведена профілактична бесіда, під час якої його було попереджено про наслідки та відповідальність за неналежне виконання батьківських обов'язків.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

У статті 141 СК України встановлено, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини, крім випадку, передбаченого частиною п'ятою статті 157 цього Кодексу.

За частинами першою, другою статті 161 СК України якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Доводи касаційної скарги про те, що позивач не має власного житла, її джерело доходів нестабільне є неспроможними, оскільки суди при визначенні місця проживання дитини беруть до уваги також інші критерії, зокрема ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, у тому числі обов'язків щодо виховання дитини, особисту прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, та повинні виходити із якнайкращого забезпечення інтересів дитини. Натомість матеріально-побутове забезпечення батьків судами враховується, але не є визначальним.

З урахуванням встановлених обставин суди першої та апеляційної інстанцій, врахувавши думку дитини та її інтереси, дійшли обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для визначення місця проживання ОСОБА_10 разом із матір'ю, оскільки це сприятиме якнайкращому забезпеченню інтересів дитини, зростанню дитини в турботі та материнській любові.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 листопада 2018 року у справі № 463/3301/16-ц (провадження № 61-30050св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78008148>.

Аналогічна правова позиція викладена також у:

постанові КЦС ВС від 4 грудня 2019 року у справі № 219/11516/17 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86468244>;

постанові КЦС ВС від 2 грудня 2020 року у справі № 305/1707/18 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93505321>;

постанові КЦС ВС від 24 квітня 2019 року у справі № 520/13963/17 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82034477>.

Та обставина, що один із батьків не має власного житла, а користується орендним приміщенням для проживання, не є такою, що унеможливорює визначити місце проживання дітей із ним

25 квітня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про розірвання шлюбу та визначення місця проживання дітей.

Суди встановили, що 06 червня 2005 року зареєстровано шлюб між ОСОБА_4 та ОСОБА_5. Відповідно до копій свідоцтв про народження у сторін у період шлюбу народилися спільні діти: ОСОБА_6, ОСОБА_7, ОСОБА_8, ОСОБА_11.

Комісія з питань захисту прав дітей 05 травня 2017 року надала висновок про визначення місця проживання дітей № 21/05-17, у якому зазначено про доцільність залишення на проживання з батьком ОСОБА_4 ОСОБА_7, а з матір'ю ОСОБА_5 – ОСОБА_6, ОСОБА_8 і ОСОБА_11.

У присутності педагога та психолога допитано дітей сторін – ОСОБА_7 та ОСОБА_6. У присутності педагогів ОСОБА_7 повідомила про своє бажання проживати з батьком. Щодо місця проживання ОСОБА_6, то вона зазначила про бажання проживати з матір'ю, молодшою сестрою та братом.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково. Розірвано шлюб, укладений між ОСОБА_4 та ОСОБА_5. Малолітню дитину ОСОБА_7 залишено на виховання та проживання із батьком ОСОБА_4. Малолітніх дітей: ОСОБА_6, ОСОБА_8, та ОСОБА_11 залишено на виховання та проживання із матір'ю ОСОБА_5.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції залишене без змін.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Згідно із частинами першою, другою статті 161 СК України якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом. Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Європейський суд з прав людини зауважує, що оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятися.

Проте необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими. При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним (*Matchur v. Ukraine*, № 10383/09, & 100, ЄСПЛ, від 16 липня 2015 року).

Висновки судів першої та апеляційної інстанцій про відсутність підстав для визначення місця проживання малолітніх ОСОБА_11 та ОСОБА_8 із батьком є правильними.

Аргументи касаційної скарги про те, що відповідач не має власного житла, користується орендним приміщенням для проживання, а тому не може забезпечити дітям належних умов для виховання та розвитку, колегія суддів відхиляє.

Ця обставина не є такою, що унеможлиблює визначити місце проживання дітей з матір'ю.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у справі № 347/286/17 (провадження № 61-12770св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73868415>.

Коли батьки перебувають у рівних умовах, мають однакове ставлення до своїх батьківських обов'язків та в разі однакової прихильності дитини до обох батьків, місце проживання дитини має бути визначено з тим із батьків, яким створено більш сприятливі умови для проживання дитини

Об червня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про встановлення місця проживання неповнолітньої дитини з батьком та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання малолітньої дитини з матір'ю.

Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що з 2007 року до 2014 року сторони перебували у шлюбі.

Під час шлюбу у сторін народився син ОСОБА_3.

Після припинення шлюбних відносин та розлучення сторони не можуть дійти згоди щодо місця проживання дитини.

Позивач має постійне місце роботи та постійний дохід, за місцем проживання характеризується позитивно.

Відповідач постійного місця роботи не має, розмір доходу суд не встановив. За місцем проживання характеризується позитивно.

Рішенням суду першої інстанції первісний позов ОСОБА_1 задоволено. Встановлено місце проживання неповнолітнього ОСОБА_3 з батьком ОСОБА_1. У задоволенні зустрічного позову ОСОБА_2 відмовлено.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове судове рішення. Зустрічну позовну заяву ОСОБА_2 про визначення місця проживання малолітньої дитини з матір'ю задоволено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Стаття 11 Закону України «Про охорону дитинства» наголошує, що кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей, однак предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини.

Із системного тлумачення статей 3, 9 та 18 Конвенції про права дитини, частин другої та третьої статті 11 Закону України «Про охорону дитинства» слідує, що під час вирішення спору про визначення місця проживання дитини суди мають враховувати передусім інтереси дитини.

За змістом статей 160–161 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків, а місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини. Якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Поведінка батьків, їх авторитет відіграє суттєву роль у вихованні дитини, адже дитина не має самостійного досвіду соціальної поведінки, а тому успадковує досвід і поведінку авторитетних для неї батьків.

Отже, суд апеляційної інстанції в контексті першочергового врахування саме інтересів дитини, які переважають над інтересами батьків, дотримався норм матеріального права, урахувавши висновок виконавчого комітету Білгород-Дністровської міської ради як органу опіки та піклування від 22 червня 2017 року щодо неможливості визначення місця проживання ОСОБА_3, 2008 року народження, з батьком чи з матір'ю, оскільки обома батьками створено однакові умови для проживання дитини, ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків є однаковим, а також однаковою є прихильність дитини до обох з батьків; рекомендовано батькам вирішити питання місця проживання дитини мирним шляхом з урахуванням найкращих інтересів дитини.

Ураховуючи наведене, апеляційний суд за результатами психологічних досліджень та спостережень під час психокорекційної роботи з дитиною практичного психолога ОСОБА_11 та за встановленою однаковою прихильністю дитини до обох батьків, з урахуванням обставин справи та пояснень малолітнього ОСОБА_3 (у судових засіданнях обох інстанцій), для забезпечення прав та інтересів дитини дійшов висновку, що місце проживання ОСОБА_3 має бути визначено разом із матір'ю, тому що ОСОБА_2 створила більш сприятливі умови для проживання дитини, оскільки у квартирі, в якій мешкає мати, є окрема облаштована кімната для сина, в якій він проживатиме сам.

З огляду на наведене Верховний Суд у складі колегії суддів вважає, що судові рішення суду апеляційної інстанції ухвалено з додержанням норм матеріального та процесуального права, а доводи касаційної скарги цих висновків не спростовують, а зводяться до переоцінки доказів та незгоди із судовим рішенням.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 червня 2019 року у справі № 495/2106/17 (провадження № 61-592св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82264465>.

Аналогічна правова позиція викладена також у:

постанові КЦС ВС від 30 жовтня 2019 року у справі № 352/2324/17 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86105207>;

постанові КЦС ВС від 1 вересня 2021 року у справі № 527/1107/20 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99748050>.

Вчинення матір'ю перешкод у спілкуванні з дітьми для батька не може вплинути на визначення місця проживання дітей із матір'ю та не позбавляє батька права на звернення до суду з позовом про усунення перешкод у спілкуванні з дітьми, визначення способу участі батька у вихованні дітей

03 жовтня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, визначення місця проживання дітей.

Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що після припинення спільного проживання ОСОБА_1 та ОСОБА_2 їхні малолітні діти проживають разом із матір'ю ОСОБА_2 у квартирі за адресою: АДРЕСА_1.

Фактично у квартирі проживають ОСОБА_2, двоє малолітніх дітей та їх баба ОСОБА_6. Квартира АДРЕСА_2 належить на праві спільної часткової власності ОСОБА_7 та членам його сім'ї: ОСОБА_6, ОСОБА_8, ОСОБА_2 та ОСОБА_3 в рівних частках, що підтверджується свідоцтвом про право власності від 03 лютого 2012 року.

ОСОБА_1 проживає у приватному будинку за адресою: АДРЕСА_3, який належить його батьку.

Обоє батьків працевлаштовані, характеризуються позитивно, на обліку у лікарів нарколога та психіатра не перебувають і мають належні умови для проживання дітей з ними.

Згідно з висновком про визначення місця проживання малолітніх дітей від 19 грудня 2016 року № 104-8983 комісії з питань захисту прав дитини Оболонської РДА малолітні ОСОБА_4 та ОСОБА_3 проживають разом із матір'ю та бабою в однокімнатній квартирі, де створені задовільні умови для проживання. Батько ОСОБА_1 проживає у триповерховому будинку своїх батьків у смт Гостомель Київської області, де для дітей є окрема кімната, облаштована усім необхідним. Під час роботи з психологом стало відомо, що ОСОБА_3 емоційно більш прихильна до матері, підвищеної тривожності щодо розлучення батьків помічено не було, дитина важко переживає окреме проживання від батька, висловлює бажання, щоб всі члени родини проживали під одним дахом. За таких обставин Оболонська районна в м. Києві державна адміністрація як орган опіки та піклування вважає недоцільним змінювати місце проживання малолітніх ОСОБА_4 та ОСОБА_3 та, відповідно, не рекомендує визначати місце їх проживання разом із батьком.

Рішенням суду першої інстанції, яке залишено без змін рішенням суду апеляційної інстанції, шлюб між сторонами розірвано та визначено місце проживання дітей із матір'ю, стягнуто аліменти з ОСОБА_1 на утримання дітей.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Відповідно до статей 11, 15 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї разом з батьком або в сім'ї одного з них та на піклування батьків. Батько і мати мають рівні права

та обов'язки щодо своїх дітей. Предметом основної турботи та основним обов'язком батьків є забезпечення інтересів своєї дитини. Дитина, яка проживає окремо від батьків або одного з них, має право на підтримання з ними регулярних особистих стосунків і прямих контактів. Батьки, які проживають окремо від дитини, зобов'язані брати участь у її вихованні і мають право спілкування з нею, якщо судом визнано, що таке спілкування не перешкоджатиме нормальному вихованню дитини.

Згідно із статтею 159 СК України якщо той із батьків, з ким проживає дитина, чинить перешкоди тому з батьків, хто проживає окремо, у спілкуванні з дитиною та у її вихованні, зокрема якщо він ухиляється від виконання рішення органу опіки та піклування, другий із батьків має право звернутися до суду з позовом про усунення цих перешкод.

Конвенція про права дитини, виходячи із рівності прав матері та батька, у пункті першому статті 9 проголосила правило, за яким дитина не повинна розлучатися з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли таке розлучення необхідне в найкращих інтересах дитини.

З огляду на зазначені норми закону та враховуючи фактичні обставини справи, суд обґрунтовано встановив, що мати здійснює належний догляд за дітьми, турбується про них та забезпечує належний розвиток і виховання дітей. Обставин, за яких діти не могли б проживати з матір'ю, суд не встановив.

Обставини, на які посилається ОСОБА_1, що ОСОБА_2 чинить перешкоди у спілкуванні з дітьми, не можуть вплинути на визначення місця проживання дітей та не позбавляють позивача права на звернення до суду з позовом про усунення перешкод у спілкуванні з дітьми, визначення способу участі батька у вихованні дітей.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 3 жовтня 2018 року у справі № 756/12322/16-ц (провадження № 61-12656св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77009176>.

Сам по собі малолітній вік дитини не свідчить про наявність підстав для визначення її місця проживання саме з матір'ю, якщо дитина вже тривалий час проживає з батьком, який сумлінно ставиться до виконання своїх батьківських обов'язків

17 квітня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_5 про стягнення аліментів та визначення місця проживання дитини.

Суди установили, що 13 травня 2010 року позивач ОСОБА_3 зареєструвала шлюб з ОСОБА_5.

ІНФОРМАЦІЯ_1 у штаті Новий Південний Уельс, Австралія, у сторін народився син ОСОБА_7, який зареєстрований громадянином України, що підтверджується свідоцтвом про народження та довідкою посольства України в Австралії НОМЕР_1 від 24 березня 2015 року.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, ОСОБА_3 зазначала, що вони із відповідачем проживають окремо, їх спільний син проживає разом із нею, відповідач добровільно грошові кошти на утримання дитини не надає.

Заперечуючи проти позову, ОСОБА_5 посилався на те, що вони з родиною проживають за межами України в Австралії, син по черзі проживає то з матір'ю, то з батьком. Він забезпечує дитину усім необхідним для розвитку.

Рішенням суду першої інстанції позовні вимоги ОСОБА_3 задоволено, визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_7 разом із матір'ю ОСОБА_3 за місцем її проживання або перебуванням, зареєстрованим у встановленому законом порядку, та стягнуто аліменти на утримання дитини.

Постановою суду апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції скасовано, у задоволенні позовних вимог ОСОБА_3 відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Згідно зі статтею 141 СК України мати і батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини.

Відповідно до частини першої статті 81 ЦПК України кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Скасовуючи рішення суду першої інстанції та відмовляючи у задоволенні позову, апеляційний суд керувався тим, що заперечуючи проти позову, відповідач у своїх письмових поясненнях зазначав, що фактично проживає з сином ОСОБА_7, зразково ставиться до своїх батьківських обов'язків, забезпечує дитину всім необхідним для розвитку, має самостійний дохід, не зловживає спиртними напоями та наркотичними засобами, не вчиняє аморальних дій, а також те, що дитина має особисту прихильність до нього, у зв'язку з чим клопотав перед судом вжити передбачених законом заходів для встановлення фактичних обставин справи, зокрема зобов'язати орган опіки та піклування підготувати й надати письмовий висновок щодо розв'язання спору в частині можливості визначення місця проживання дитини з позивачем.

Апеляційний суд зауважив, що суд першої інстанції не перевірів належним чином заперечень відповідача, не встановив обставин, які б підтверджували факт його ухилення від виконання батьківських обов'язків у частині, що стосується матеріального утримання дитини, а також обставин, які б давали підстави зробити категоричний висновок про визначення місця проживання дитини саме з матір'ю. З огляду на те, що відповідач позову не визнавав, позивачеві слід було довести належними і допустимими доказами наявність передбачених законом підстав як для стягнення аліментів, так і для визначення місця проживання малолітнього сина саме з матір'ю.

Самі по собі пояснення позивача в частині ухилення батька від утримання свого сина не можуть свідчити про наявність підстав для стягнення аліментів, а сам по собі малолітній вік дитини – про наявність підстав для визначення місця проживання останньої саме з матір'ю, оскільки з урахуванням заперечень

Відповідача не дають можливості суду встановити дійсні обставини справи, що входять до предмета доказування (ухилення батька від виконання свого обов'язку щодо утримання сина; ставлення батьків до виконання своїх інших батьківських обов'язків; особисту прихильність дитини до кожного з батьків; інші обставини, що мають істотне значення – наявність у позивача самостійного доходу, відсутність з її боку зловживань спиртними напоями або наркотичними засобами, поведінка в суспільстві тощо).

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 квітня 2019 року у справі № 608/190/18 (провадження № 61-1612св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/81437603>.

Якщо діти тривалий час безперервно проживали з батьком в оточенні інших рідних для них людей у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що забезпечує їхній розвиток і не є неблагополучним, то це є підставою для визначення місця проживання дітей із батьком

21 липня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дітей.

З 2011 року сторони у справі, ОСОБА_2 і ОСОБА_1, перебували у шлюбі, який розірвано рішенням суду 2015 року.

Від шлюбу у сторін народилося двоє дітей: ОСОБА_3 та ОСОБА_4.

ОСОБА_4 страждає на двосторонню сенсоневральну глухоту та має інвалідність, а ОСОБА_3 страждає на двосторонню сенсоневральну туговухість I-II ступеня.

Після припинення фактичних шлюбних відносин між сторонами у 2015 році діти залишилися проживати з матір'ю ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_2. З вересня 2016 року діти проживали з матір'ю у м. Новомиргород, де відвідували Новомиргородську школу-інтернат, яка враховує фізичні особливості дітей.

Сторони визнають, що з липня 2017 року діти проживають з батьком за адресою: АДРЕСА_1. З серпня 2017 року мати дітей намагається повернути дітей до свого місця проживання.

З 2017 року ОСОБА_4 та ОСОБА_3 відвідують підготовчий клас при КЗ «Навчально-виховного об'єднання № 3 «Спеціальна загальноосвітня школа I-III ступенів – дитячий садок» за спеціальними програмами для дітей з вадами слуху.

Висновком виконавчого комітету міської ради міста Кропивницького від 18 січня 2018 року визнано доцільним визначити місце проживання малолітніх дітей з батьком ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_1, а також до прийняття судом рішення вирішено встановити порядок зустрічей ОСОБА_1 з малолітніми дітьми ОСОБА_4 та ОСОБА_3, а саме: щовівторка та щочетверга з 16.30 год. до 19.00 год. та щосуботи з 10.00 год. до 18.00 год. з правом відвідування громадських місць.

Під час бесіди зі спеціалістом служби у справах дітей дівчинки повідомили, що однаково позитивно сприймають і матір, і батька, бажають спілкуватися з обома.

З 2017 року позивач ОСОБА_1 перебуває у шлюбі з ОСОБА_11, має новонароджену дитину.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено, зустрічний позов ОСОБА_2 задоволено. Визначено місце проживання ОСОБА_3 та ОСОБА_4 разом із батьком ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_1.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Дитина є суб'єктом права і незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя.

З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою під час будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права наголошує, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються.

При цьому під час визначення місця проживання малолітньої дитини, зважаючи на вікову категорію дитини, бесіду з останньою має проводити психолог, головним завданням якого є встановлення дійсного психоемоційного стану дитини, визначення інтересів дитини та отримання думки щодо бажання дитини проживати з одним із батьків.

Проте суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи належно фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб.

Суди установили, що під час бесіди зі спеціалістом служби у справах дітей дівчатка повідомили, що однаково позитивно сприймають і матір, і батька, бажають спілкуватися з обома.

З липня 2017 року діти проживають із батьком, який від матері дітей отримує аліменти на їх утримання згідно із судовим рішенням.

Верховний Суд вважає, що безперервне проживання дітей з батьком в оточенні інших рідних для них людей у цьому випадку забезпечує їх розвиток у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним.

На підставі вказаного у справі, що переглядається, Верховний Суд вважає, що суди першої та апеляційної інстанцій при ухваленні оскаржуваних судових рішень врахували інтереси дітей.

Колегія суддів вважає, що суди першої та апеляційної інстанцій, врахувавши інтереси малолітніх дітей, їх психологічний стан та особливості фізичного розвитку, права та інтереси на гармонійний розвиток та належне виховання, а також дотримуючись балансу між інтересами дітей, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в їх інтересах, дійшли обґрунтованих висновків про визначення місця проживання дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_4 з батьком ОСОБА_2, оскільки це відповідає найкращому забезпеченню інтересів дітей.

Суди першої та апеляційної інстанцій врахували висновок виконавчого комітету міської ради міста Кропивницького від 18 січня 2018 року, яким визнано за доцільне визначити місце проживання малолітніх дітей з батьком ОСОБА_2, оскільки він є обґрунтованим та таким, що відповідає інтересам дітей.

Доводи касаційної скарги про необґрунтованість висновку органу опіки та піклування є помилковими, оскільки він зроблений з урахуванням житлово-побутових умов обох батьків, думки дітей та їх найкращих інтересів. При цьому комісія з питань захисту прав дитини, на підставі рішення якої було зроблено зазначений висновок, дійшла одностайної думки про визначення місця проживання дітей із батьком. При цьому матері дітей встановлено порядок участі у вихованні та спілкуванні з ними, перешкод у якому суди не встановили.

Також суд апеляційної інстанції врахував, що позивач уклала новий шлюб із ОСОБА_11, однак доказів того, що діти добре знайомі з ним і між ними існують такі відносини, які не будуть для них обтяжливими чи складними, матеріали справи не містять, особливо зважаючи на особливості дітей та існуючі ускладнення з їх комунікацією. Примітно, що шлюб між позивачем і її новим чоловіком укладено після того, як діти стали проживати з батьком у липні 2017 року.

Суд апеляційної інстанції правильно зауважив, що проживання дітей, які мають особливі потреби, з малознайомою сторонньою людиною, може становити певні ризики для їх душевної рівноваги, особливо на початку спільного їх проживання.

Доводи касаційної скарги про те, що відповідач не у змозі, з урахуванням протилежної статі, малолітнього віку, особливостей розвитку дівчат, піклуватися про їх фізичний, духовний та моральний розвиток, є необґрунтованими, не підтвердженими належними доказами та ґрунтуються на припущеннях.

Крім того, суди установили, що діти проживають з батьком з липня місяця 2017 року в оточенні рідних людей жіночої статі: баби, тітки, двоюрідної сестри, які можуть забезпечити достатній догляд за дівчатками. Діти регулярно відвідують навчальний заклад, у якому враховуються їх особливості.

Визначення місця проживання дітей з батьком не впливатиме на їх взаємовідносини з матір'ю, оскільки визначення місця проживання дітей з одним із батьків не позбавляє іншого батьківських прав та не звільняє його від виконання своїх батьківських обов'язків.

Матір дітей, яка відіграє важливу роль у їх житті та розвитку, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дітей, стан їх розвитку, незалежно від того з ким дитина буде проживати.

Верховний Суд дійшов висновку, що скасування судових рішень про визначення місця проживання дітей з батьком, з яким вони проживають тривалий період часу, може призвести до вкрай негативних та непередбачуваних психологічних травм для дітей, а тому не відповідає їх інтересам щодо зростання у передбачуваній емоційно-стабільній атмосфері.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 липня 2021 року у справі № 404/3499/17 (провадження № 61-9074св20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98548332>.

Якщо мати не надала суду переконливих доказів на підтвердження того, що проживання дитини з батьком суперечитиме найкращому забезпеченню інтересів дитини, а суд не встановив обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дитини з матір'ю матиме більш позитивний вплив на дитину, ніж залишення її проживати разом із батьком у звичному для неї середовищі, то це є підставою для визначення місця проживання дитини з батьком

22 грудня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання малолітньої дитини разом із батьком.

Суди установили, що 28 вересня 1990 року зареєстровано шлюб між сторонами, який рішенням суду 2019 року було розірвано.

ОСОБА_1 і ОСОБА_2 є батьками малолітньої дитини ОСОБА_4.

ОСОБА_1 разом із дитиною проживає у квартирі АДРЕСА_1, яка відповідно до свідоцтва про право власності від 12 листопада 2002 року належить йому на праві власності. Також у цій квартирі зареєстрована малолітня дитина ОСОБА_4.

Згідно з висновком органу опіки та піклування виконавчого комітету Чечелівської районної у м. Дніпрі ради від 02 квітня 2020 року за № 281 орган опіки та піклування вважав доцільним проживання малолітньої дитини ОСОБА_4 разом із батьком ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1.

Під час надання пояснень у суді апеляційної інстанції малолітня ОСОБА_4, не віддаючи прихильності жодному із батьків, пояснила, що бажає проживати як з батьком, так із матір'ю.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов ОСОБА_1 задоволено. Визначено місце проживання малолітньої дитини ОСОБА_4 разом із батьком ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1. У задоволенні зустрічного позову ОСОБА_2 відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

У цій справі суди першої та апеляційної інстанцій установили та не спростували матеріалами справи те, що в обох батьків гарні стосунки з малолітньою ОСОБА_4.

На час ухвалення оскаржуваних рішень суди не встановили обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дитини з матір'ю матиме більш позитивний вплив на дитину, ніж залишення її проживати разом із батьком, у звичному для неї середовищі.

ОСОБА_2 не надала суду переконливих доказів на підтвердження того, що проживання дитини з батьком суперечитиме найкращому забезпеченню інтересів дитини.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, врахувавши наведені положення міжнародного права та національного законодавства України, на підставі належним чином оцінених доказів, поданих сторонами, врахувавши інтереси малолітньої дитини, її психологічний стан та особливості фізичного розвитку, права та інтереси на гармонійний розвиток та належне виховання, а також дотримуючись балансу між її інтересами, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в інтересах дитини, взявши до уваги висновок органу опіки та піклування виконавчого комітету Чечелівської районної у м. Дніпрі ради від 02 квітня 2020 року за № 281, житлово-побутові умови проживання кожного з батьків, відсутність виняткових обставин, які б вказували на неможливість подальшого проживання малолітньої ОСОБА_4 разом із батьком, обґрунтовано задовольнив первісний позов ОСОБА_1.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 грудня 2021 року у справі № 204/8432/19 (провадження № 61-14486св21) можна ознайомитися за посиланням – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/102221307>.

Інвалідність сама по собі ще не свідчить про неможливість особи здійснювати належний догляд за дитиною. Наявність тяжкої хвороби, яка б істотно ускладнювала працездатність батька або заважала йому здійснювати належний догляд за дитиною, що стало б перешкодою для визначення місця проживання дитини з ним, має бути доведена належними та допустимими доказами

15 квітня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про визначення місця проживання дитини та стягнення аліментів.

З 2012 року ОСОБА_1 та ОСОБА_3 перебували у шлюбі, який було розірвано рішенням суду.

ОСОБА_1 та ОСОБА_3 є батьками малолітньої ОСОБА_4, яка не має зареєстрованого місця проживання.

За домовленістю сторін, після їх розлучення, ОСОБА_4 з понеділка до четверга проживала разом із батьком ОСОБА_1, а на вихідні – з матір'ю ОСОБА_3, оскільки у зв'язку із графіком роботи (нічні зміни) мати не мала можливості належним чином доглядати доньку. Перед поїздкою ОСОБА_3 до Королівства Данії на заробітки сторони домовилися, що донька ОСОБА_4 проживатиме разом із батьком.

ОСОБА_13 – завідувач ДНЗ «Ромашка» та ОСОБА_14 – вихователька ясельної групи ДНЗ «Ромашка», зокрема свідок ОСОБА_14 повідомила, що ОСОБА_4 завжди була охайна, добре одягнена, програму засвоїла добре, ОСОБА_1 відвідував усі свята у дитсадку та забирав її з дитсадка, мама ОСОБА_4 жодного разу не телефонувала та не цікавилась донькою. Про те, що належний догляд за дитиною здійснює батько дитини, а її мати лише періодично відвідувала дочку, підтвердила і свідок ОСОБА_15 (сусідка ОСОБА_1).

ОСОБА_1 є особою з інвалідністю третьої групи та отримує пенсію по інвалідності.

Відповідно до висновку служби у справах дітей Чутівської РДА про визначення місця проживання малолітньої дитини ОСОБА_4, затвердженого на засіданні Комісії з питань захисту прав дитини протоколом від 16 серпня 2017 року № 9, вирішено за доцільне визначити місце проживання малолітньої ОСОБА_4 з батьком ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1.

Згідно з висновком про визначення місця проживання малолітньої дитини ОСОБА_4, затвердженого рішенням виконкому Кобеляцької міської ради від 29 серпня 2017 року № 574, вирішено за доцільне визначити місце проживання малолітньої ОСОБА_4 з матір'ю ОСОБА_3 за адресою: АДРЕСА_2.

Заслухана в судовому засіданні ОСОБА_4 виявила більш прихильне ставлення до батька та бажання проживати з ним у с. Филенкове, де у неї багато друзів.

Рішенням суду першої інстанції, яке залишене в силі постановою апеляційного суду, позов ОСОБА_1 задоволено, у задоволенні зустрічного позову ОСОБА_3 відмовлено. Визначено місце проживання малолітньої ОСОБА_4 разом із батьком ОСОБА_1 за адресою його реєстрації та проживання: АДРЕСА_1. Стягнуто з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 аліменти на утримання доньки ОСОБА_4.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Ураховуючи тривалість проживання малолітньої дитини ОСОБА_4 з батьком (з 2014 року), сталість їх соціальних зв'язків з батьком та звичним для неї середовищем, добросовісне виконання ним батьківських обов'язків, створення для дитини необхідних умов для проживання та розвитку, забезпечення її усім необхідним, бажання дитини проживати саме з батьком, а також відсутність з боку позивача перешкод у спілкуванні матері з донькою та негативного впливу на її виховання і розвиток, Верховний Суд вважає обґрунтованим висновок судів першої та апеляційної інстанцій про визначення місця проживання ОСОБА_4 разом із батьком ОСОБА_1, що за встановлених судом обставин найбільше відповідає інтересам дитини, що має першочергове значення під час вирішення зазначеного спору.

Визначення місця проживання дитини з позивачем не можна тлумачити як наявність у нього переваги перед матір'ю при вирішенні питання щодо визначення місця проживання дитини, беручи до уваги рівність прав обох батьків стосовно дитини. Мати дитини у разі визначення її місця проживання з батьком не обмежена у своєму праві на спілкування з дитиною, турботу щодо неї та участь у її вихованні,

і може реалізувати свої права шляхом домовленості з батьком дитини, а у разі недосягнення такої – за рішенням органу опіки і піклування чи за рішенням суду.

Суди правильно відхилили посилання ОСОБА_3 на те, що ОСОБА_1 має проблеми зі здоров'ям, які унеможливають здійснення ним належного догляду за дитиною, оскільки вона не надала належних доказів на підтвердження наявності в ОСОБА_1 тяжкої хвороби, яка б істотно ускладнювала його працездатність або заважала йому здійснювати належний догляд за донькою, який він здійснює з 2014 року. Батьки мають рівні права на виховання дитини, а тому неспроможними є аргументи заявника про різностатевість ОСОБА_1 та малолітньої дочки ОСОБА_4 у контексті його можливості забезпечити належний розвиток та формування доньки як жінки.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 15 квітня 2020 року у справі № 550/1201/16 (провадження № 61-3263св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88834136>.

Визначення місця проживання дитини з матір'ю лише з підстав інвалідності батька є необґрунтованим з огляду на дискримінацію за ознакою інвалідності. Якщо стан здоров'я батька не перешкоджає йому належним чином займатися дитиною, створювати їй належні умови для виховання та розвитку, а також матеріально її забезпечувати, то інвалідність батька не є перешкодою для визначення місця проживання дитини з ним

10 лютого 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання малолітньої дитини.

ОСОБА_2 та ОСОБА_1 перебували у зареєстрованому шлюбі, від якого мають малолітнього сина ОСОБА_5. Шлюб розірвано у судовому порядку 2018 року.

Наразі малолітня дитина проживає разом із батьком ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_3.

Комісія з питань захисту прав дитини при Виконавчому комітеті Калинівської міської ради, враховуючи особисту прихильність дитини до батька, надала висновок від 25 червня 2019 року № 14 про доцільність визначення місця проживання малолітньої дитини ОСОБА_3, ІНФОРМАЦІЯ_2, разом із батьком ОСОБА_2 за місцем фактичного проживання батька. Висновок затверджений рішенням Виконавчого комітету Калинівської міської ради Вінницької області від 25 червня 2019 року № 182.

Згідно з цим висновком хлопчик тягнеться більше до батька, з ним у нього більш міцні та довірливі стосунки, і для ОСОБА_4 може бути черговою травмою переїзд до мами за місцем її проживання.

В обох батьків створено належні умови для проживання малолітньої дитини. На цей час дитина проживає разом із батьком у м. Калинівка. Дитина має все

необхідне для життя та повноцінного розвитку. Між дитиною та батьком гарні взаємостосунки, батько виконує батьківські обов'язки на належному рівні.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено. Визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_3 разом із матір'ю ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_4. У задоволенні зустрічного позову ОСОБА_2 відмовлено.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення про задоволення зустрічного позову ОСОБА_2. Визначено місце проживання дитини ОСОБА_3 разом із батьком ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_3. У задоволенні первісного позову ОСОБА_1 відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Верховний Суд погоджується із таким висновком суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

Суди установили, що ОСОБА_2 не чинить ОСОБА_1 будь-яких перешкод у спілкуванні, побаченні з сином, а також у його вихованні.

Визначаючи місце проживання дитини, надавши належну оцінку усім обставинам справи, а саме, що і батько, і мати створили належні умови для виховання та розвитку дитини, обоє приділяють увагу, підтримують та люблять дитину, суд апеляційної інстанції, виходячи із найкращих інтересів дитини, встановивши, що ОСОБА_3 вже досить тривалий час проживає разом із батьком, визначив місце проживання з останнім. На час ухвалення оскаржуваного рішення суд апеляційної інстанції не установив обставин, які б давали підстави для висновку, що визначення місця проживання дитини з матір'ю, що фактично призводить до зміни місця проживання дитини, матиме більш позитивний вплив на дитину. За таких обставин суд апеляційної інстанції правильно врахував інтереси дитини, яка проживає в атмосфері любові, турботи, захисту, і змінювати місце проживання вагомих підстав немає.

Висновок суду першої інстанції про визначення місця проживання дитини з матір'ю обґрунтований тим, що вона має можливість забезпечити потреби сина саме в матеріальному плані, оскільки загальна сума доходу ОСОБА_1 за період із жовтня 2018 року до березня 2019 року, за винятком аліментів, становить 57 712,77 грн, що вплине на можливість забезпечувати як фізичний, так і культурний розвиток дитини та призведе до відчуття себе повноцінним членом суспільства, дозволить розвивати здібності дитини та сприятиме можливості забезпечення якісного медичного обслуговування, тоді як ОСОБА_2 потребує термінового оперативного лікування та постійного підтримуючого лікування, є особою з інвалідністю третьої групи, обмежено працездатний, може працювати за спеціальностями, які не потребують значного фізичного навантаження, на думку Верховного Суду, є непереконливим з огляду на таке.

Стаття 2 Конвенції про права осіб з інвалідністю визначає, що дискримінація за ознакою інвалідності – це будь-яке розрізнення, виключення чи обмеження з причини інвалідності, метою або результатом якого є применшення або заперечення визнання, реалізації або здійснення нарівні з іншими всіх прав

людини й основоположних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, цивільній чи будь-якій іншій сфері. Вона включає всі форми дискримінації, у тому числі відмову в розумному пристосуванні.

За встановленими у справі обставинами стан здоров'я відповідача не перешкоджає йому належним чином займатись сином, створювати йому належні умови для виховання та розвитку, а також матеріально забезпечувати сина, оскільки останній є суб'єктом підприємницької діяльності.

Тому визначення судом першої інстанції місця проживання дитини з матір'ю з підстав інвалідності ОСОБА_2 є необґрунтованим. Саме тому доводи касаційної скарги та відповіді на відзив ОСОБА_1 щодо її переваг над ОСОБА_2 у можливості забезпечення якнайкращих інтересів дитини з огляду на її можливість отримувати стабільний дохід порівняно з батьком дитини, який є особою з інвалідністю третьої групи, оцінюються судом касаційної інстанції критично.

Верховний Суд враховує, що згідно з висновком Виконавчого комітету Калинівської міської ради від 25 червня 2019 року № 14, затвердженим рішенням Виконавчого комітету Калинівської міської ради Вінницької області від 25 червня 2019 року № 182, місце проживання малолітнього ОСОБА_3 буде доцільним разом із батьком ОСОБА_2 за місцем фактичного проживання батька.

При цьому висновок Виконавчого комітету Калинівської міської ради від 25 червня 2019 року № 14 щодо доцільності визначення місця проживання дитини з батьком є обґрунтованим, а тому відсутні підстави вважати його неналежним доказом у справі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 лютого 2021 року у справі № 132/3061/19 (провадження № 61-17699св20) можна ознайомитися за посиланням – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/94938672>.

Під заборону розлучення дитини зі своєю матір'ю в контексті Декларації прав дитини необхідно розуміти не обов'язковість спільного проживання матері та дитини, а право на їхнє спілкування, турботу матері та забезпечення з боку обох батьків, у тому числі й матері, прав та інтересів дитини. Декларація прав дитини не є міжнародним договором і не має в Україні виключно обов'язкового характеру

13 лютого 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про визначення місця проживання дітей.

Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що сторони перебували у шлюбі з 2002 року, який розірвано у судовому порядку 2017 року. Від шлюбу у сторін є троє дітей – сини ОСОБА_5, ОСОБА_6 та дочка ОСОБА_7.

Позивач ОСОБА_3 перебуває на військовій службі, має стабільне матеріальне і речове забезпечення, що підтверджується довідкою про її грошове забезпечення.

З вересня 2016 року до квітня 2017 року позивач виконувала свої службові обов'язки у зоні проведення АТО. За її відсутності вихованням дітей займався відповідач ОСОБА_4. Після повернення із зони проведення АТО позивач звернулась до суду з позовом про розірвання шлюбу, в якому вказала, що фактично шлюбні відносини подружжя припинилися у 2015 році. На момент розірвання шлюбу спільного бюджету сторони не мали, спільне господарство не вели, що підтверджується рішенням Володимир-Волинського міського суду від 03 квітня 2017 року у справі про розірвання шлюбу між сторонами.

Після розірвання шлюбу діти залишились проживати у АДРЕСА_3 з батьком, а позивач проживає у будинку її матері у АДРЕСА_1.

Суд першої інстанції установив, що сини та дочка сторін бажають проживати разом із батьком.

Син ОСОБА_5 у поясненнях вказав, що не бажає проживати разом із матір'ю і не хоче з нею спілкуватися. Пояснив, що його брат та сестра також не хочуть спілкуватися із матір'ю і бажають проживати разом із ним та батьком. ОСОБА_6 у поясненнях вказав, що не бажає проживати разом із матір'ю і не хоче з нею спілкуватися. Діти не хочуть, щоб їх розлучали.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позовних вимог відмовлено. Постановою суду апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції в частині відмови у визначенні місця проживання малолітньої дочки ОСОБА_7 з матір'ю скасовано. Ухвалено в цій частині нове рішення. Позов задоволено частково. Визначено місце проживання малолітньої дочки ОСОБА_7 з матір'ю ОСОБА_3 у зв'язку з тим, що суд не встановив виняткових обставин згідно з положеннями частини другої статті 161 СК України та принципом 6 Декларації прав дитини, які б свідчили про неможливість проживання малолітньої дочки разом із матір'ю.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Під заборону розлучення дитини зі своєю матір'ю в контексті Декларації прав дитини необхідно розуміти не обов'язковість спільного проживання матері та дитини, а право на їх спілкування, турботу з боку матері та забезпечення з боку обох батьків, у тому числі й матері, прав та інтересів дитини, передбачених цією Декларацією та Конвенцією про права дитини від 20 листопада 1989 року.

Європейський суд з прав людини не визначав обов'язкового врахування судами принципу 6 Декларації прав дитини.

Декларація прав дитини не є міжнародним договором. Разом із тим положення Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року, ратифікованої Верховною Радою України 27 лютого 1991 року, про те, що в усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини (стаття 3), узгоджуються з нормами Конституції України та законів України, тому саме її норми зобов'язані враховувати усі суди України, розглядаючи справи, які стосуються прав дітей.

Верховний Суд бере до уваги правовий висновок, висловлений Великою Палатою Верховного Суду у справі № 61-327цс18 у постанові від 17 жовтня 2018 року щодо застосування статті 161 СК України та принципу 6 Декларації прав дитини про обов'язковість брати до уваги принцип 6 Декларації прав дитини стосовно того, що малолітня дитина не повинна, крім тих випадків, коли є виняткові обставини, бути розлучена зі своєю матір'ю. Велика Палата Верховного Суду вважає, що при визначенні місця проживання дитини першочергова увага приділяється якнайкращому забезпеченню інтересів дитини на підставі вимог статті 3 Конвенції про права дитини від 20 листопада 1989 року.

З огляду на вказаний правовий висновок Великої Палати Верховного Суду висновок суду апеляційної інстанції, що суд не встановив виняткових обставин у розумінні положень частини другої статті 161 СК України та принципу 6 Декларації прав дитини, які б свідчили про неможливість проживання малолітньої дочки разом із матір'ю, не відповідає зазначеним нормам матеріального права.

Верховний Суд зауважує, що найкраще забезпечення інтересів дитини має бути керівним принципом під час розгляду справ про визначення місця проживання дітей.

Тому Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив у силі рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 13 лютого 2019 року у справі № 154/1554/17-ц (провадження № 61-28142св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80521399>.

Аналогічна правова позиція викладена також у:

постанові КЦС ВС від 26 лютого 2020 року у справі № 206/532/18 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87985017>;

постанові КЦС ВС від 13 квітня 2020 року у справі № 347/2425/15 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88833614>;

постанові КЦС ВС від 18 березня 2020 року у справі № 208/2481/16-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88461104>.

Відсутність матері й дитини за відомим батькові місцем проживання у зв'язку з перебуванням матері в медичному закладі, а також відмова надати дитину батькові у зв'язку з хворобою дитини не є ухиленням матері від виконання рішення суду про участь батька у вихованні дитини та не є підставою для зміни місця проживання дитини і визначення його з батьком на підставі статті 159 СК України

29 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини.

З лютого 2012 року до травня 2017 року сторони у справі проживали однією сім'єю без реєстрації шлюбу.

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 є батьками малолітньої дочки ОСОБА_4.

Після припинення сімейних відносин дитина залишилась проживати разом із матір'ю.

Недригайлівський районний суд Сумської області рішенням від 30 серпня 2017 визначив місце проживання дитини ОСОБА_4 з матір'ю ОСОБА_2, яка проживає та зареєстрована за адресою: АДРЕСА_1.

Недригайлівський районний суд Сумської області ухвалою від 31 січня 2018 року затвердив мирову угоду, укладену між ОСОБА_1 і ОСОБА_2, та визначив ОСОБА_1 систематичні побачення з дочкою ОСОБА_4 щотижня з можливістю перебування дитини за місцем проживання батька та протягом літа сумарно тридцять календарних днів з можливістю оздоровлення дитини поза межами місць проживання батьків та дитини.

13 серпня 2020 року ОСОБА_2 написала заяву на ім'я начальника служби у справах дітей, у якій вказується, що ОСОБА_4 з 07 серпня 2020 року буде тимчасово проживати з батьком ОСОБА_1 до її повернення з медичного закладу.

27 серпня 2020 року ОСОБА_1 звернувся із заявою до начальника служби у справах дітей Недригайлівської районної державної адміністрації про необхідність повернути дитину матері, оскільки йому не відомо місце перебування ОСОБА_2.

З 04 вересня 2020 року і до кінця жовтня 2020 року ОСОБА_2 перебувала у м. Київ у зв'язку з вагітністю та пологами, отримувала необхідну медичну допомогу, малолітня дочка ОСОБА_4 також знаходилася з нею у м. Києві.

03 жовтня 2020 року старший державний виконавець Глущенко С. А. у межах виконавчого провадження № 63097783 склав акт про те, що за місцем виконання рішення суду ОСОБА_2 відсутня.

31 жовтня 2020 року старший державний виконавець Глущенко С. А. у межах виконавчого провадження № 63097783 склав акт про те, що ОСОБА_2 відмовляється надати дочку батькові у зв'язку з хворобою дитини.

Відповідно до довідки лікаря ОСОБА_7 від 05 листопада 2020 року ОСОБА_4 хворіла на легку форму стоматиту з 29 жовтня 2020 року до 03 листопада 2020 року.

07 листопада 2020 року старший державний виконавець Глущенко С. А. у межах виконавчого провадження № 63097783 склав акт про виконання ОСОБА_2 рішення суду, оскільки вона передала дитину батьку, та 13 листопада 2020 року винесено постанову про закінчення виконавчого провадження.

З довідки психолога Центру психологічного консультування та психотерапії «Відродження», яка складена на основі психологічних тестів, вбачається, що дитина емоційно прив'язана до матері.

З висновку практичного психолога ОСОБА_8 вбачається, що у малолітньої ОСОБА_4 нерівне ставлення до рідних. По шкалі прихильності батько ОСОБА_1 набрав більше балів, ніж мати ОСОБА_2.

У висновку служби у справах дітей Недригайлівської районної державної адміністрації від 01 грудня 2020 року № 01-20/207 зазначено про те, що врахувавши думку членів комісії за результатами голосування, служба у справах дітей вважає за доцільне визначити місце проживання малолітньої дитини ОСОБА_4 з матір'ю ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_1.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою суду апеляційної інстанції, у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, у якій зазначив таке.

ОСОБА_1, звертаючись до суду із вказаним позовом, зазначав, що ОСОБА_2 чинить йому перешкоди у спілкуванні з донькою, її вихованні, можливості оздоровлювати її як на території України, так і за її межами, тому на підставі частини четвертої статті 159 СК України просив задовольнити позов.

Відповідно до частини четвертої статті 159 СК України у разі ухилення від виконання рішення суду особою, з якою проживає дитина, суд за заявою того з батьків, хто проживає окремо, може передати дитину для проживання з ним.

Аналіз зазначеної норми права дає підстави дійти висновку про те, що суд при вирішенні спору відповідно до частини четвертої статті 159 СК України повинен врахувати всі об'єктивні обставини, на підставі яких суд мав би можливість дійти законного висновку у вирішенні заявлених позовних вимог.

Обґрунтовуючи позовні вимоги, ОСОБА_1 вказував, що ОСОБА_2 наприкінці серпня 2020 року, забравши доньку, з 04 вересня 2020 року обірвала з ним будь-які контакти. Він у період з 04 вересня 2020 року і до кінця жовтня 2020 року не міг зв'язатися ані з ОСОБА_2, ані з дочкою. Зазначав, що ОСОБА_2 та їх дочка були відсутні за місцем їх проживання.

З матеріалів справи вбачається, що ОСОБА_2 мала об'єктивні причини бути відсутньою за місцем проживання разом із дитиною, оскільки перебувала у медичному закладі.

31 жовтня 2020 року старший державний виконавець Глущенко С. А. у межах виконавчого провадження № 63097783 склав акт про те, що ОСОБА_2 відмовляється надати дочку батькові у зв'язку з хворобою дитини.

Відповідно до довідки лікаря ОСОБА_7 від 05 листопада 2020 року ОСОБА_4 хворіла на легку форму стоматиту з 29 жовтня 2020 року до 03 листопада 2020 року.

07 листопада 2020 року старший державний виконавець Глущенко С. А. у межах виконавчого провадження № 63097783 склав акт про виконання ОСОБА_2 рішення суду, оскільки вона передала дитину батьку, та 13 листопада 2020 року винесено постанову про закінчення виконавчого провадження.

Відповідно до частини третьої статті 12 та частини першої статті 81 ЦПК України кожна особа повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом.

Разом із тим під час розгляду справи у судах першої та апеляційної інстанцій ОСОБА_1 не надав доказів на підтвердження факту навмисного ухилення ОСОБА_2 від виконання рішення суду щодо участі батька у вихованні дитини, як і не надав доказів того, що до вересня 2020 року відповідач чинила йому перешкоди у спілкуванні з дитиною.

Отже, суди дійшли правильних висновків, що на сьогодні проживання малолітньої доньки з матір'ю, яка фактично проживає з нею з самого народження, відповідатиме інтересам дитини, яка потребує постійного догляду та турботи у

зв'язку з фізіологічними особливостями, позитивно сприятиме її розвитку як психологічному, так і фізичному, що відповідає висновкам психологів та служби у справах дітей, що містяться в матеріалах справи.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 вересня 2021 року у справі № 582/1101/20 (провадження № 61-10364св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100179144>.

Після визначення місця проживання дітей у разі зміни обставин, пов'язаних із віком дитини, за наявності спору між батьками як мати дитини, так і батько не позбавлені можливості в майбутньому звернутися до суду з позовом про визначення місця проживання дитини

05 вересня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_4 про визначення місця проживання малолітніх дітей разом із матір'ю та стягнення аліментів на утримання дітей.

Суд установив, що сторони перебували в зареєстрованому шлюбі з 2010 року до 2017 року, який розірвано у судовому порядку.

Сторони мають дітей: сина ОСОБА_5 та доньку ОСОБА_6.

Малолітні діти на день звернення до суду із цим позовом проживали та проживають із батьком за адресою: АДРЕСА_1.

За висновком психологічного обстеження, який зроблений спеціалістами Київського міського центру дитини, малолітні ОСОБА_5 та ОСОБА_6 мають емоційну прихильність до батька, виявляють до нього позитивне ставлення. Поруч із ним діти впевнені в майбутньому та спокійні, простежується бажання дітей бути поруч із батьком.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін рішенням апеляційного суду, у задоволенні позову ОСОБА_3 відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, у якій зазначив таке.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про охорону дитинства» кожна дитина має право на рівень життя, достатній для її фізичного, інтелектуального, морального, культурного, духовного і соціального розвитку. Батьки або особи, які їх замінюють, несуть відповідальність за створення умов, необхідних для всебічного розвитку дитини, відповідно до законів України.

Презумпція на користь матері у справах про опіку над дитиною не підтримується ані практикою на рівні ООН після прийняття Декларації, ані судовою практикою ЄСПЛ і не відповідає позиції Ради Європи і більшості держав-членів. У 21 столітті методологія з такою презумпцією, яку можна відхилити лише за «виняткових обставин», більше не є раціональною в частині прав, що гарантуються Конвенцією. Основна думка полягає в тому, що ця презумпція, за відсутністю доказів

на користь зворотного, розглядає проживання дитини з батьком як таке, що не відповідає найкращим інтересам дитини («Цаунеґґер проти Німеччини» з відповідними змінами, заява № 22028/04, § 46, 03 грудня 2009 року).

Рада Європи декілька разів засуджувала нерівне ставлення до батьків і наголошувала на тому, що роль батька щодо дітей необхідно краще визнавати і належно цінувати.

Встановлення місця проживання малолітніх дітей з батьком не є розлученням із матір'ю, а тому не є порушенням Декларації прав дитини, прийнятої Генеральною Асамблеєю ООН 20 листопада 1959 року, в якій реалізовано принцип пріоритету інтересів дитини понад усім, ратифікованої постановою Верховної Ради України від 27 лютого 1991 року, її норми є частиною національного законодавства згідно зі статтею 9 Конституції України.

Отже, суд першої інстанції, з висновком якого погодився апеляційний суд, встановивши обставини у справі у їх сукупності та надавши належну правову оцінку доказам у справі у їх сукупності, зважаючи на малолітній вік дітей, враховуючи особливості їхнього психічного розвитку, їхніх інтересів та прихильність до батька, а також те, що після фактичного припинення шлюбу діти проживали саме з батьком, дійшов обґрунтованого висновку про відмову у задоволенні позову ОСОБА_3

При цьому суд законно зазначив, що у разі зміни обставин, пов'язаних із віком дитини, за наявності спору між батьками як мати дитини, так і батько не позбавлені можливості звернення до суду із позовом про визначення місця проживання дитини.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 вересня 2018 року у справі № 752/22028/16-ц (провадження № 61-384св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/76503075>.

Аналогічна правова позиція також викладена в постанові КЦС ВС від 15 жовтня 2020 року у справі № 607/425/16-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92363166>.

Зміна місця проживання дитини, яка спричинить порушення стійких, усталених зв'язків дитини з оточенням і звичним середовищем, не відповідає найкращим інтересам дитини

23 грудня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з матір'ю та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дитини з батьком.

Суд установив, що ОСОБА_2 та ОСОБА_1 є батьками малолітнього сина ОСОБА_3.

ОСОБА_3 з вересня 2017 року проживає разом із батьком ОСОБА_2.

Батьки малолітнього сина не можуть дійти згоди щодо місця проживання дитини.

Рішенням виконавчого комітету Київської районної в м. Полтаві ради від 25 вересня 2018 року за № 231 затверджено висновок комітету як органу опіки

і піклування щодо визначення місця проживання малолітнього ОСОБА_3 з батьком ОСОБА_2.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено. Визначено місце проживання ОСОБА_3 разом із матір'ю ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_2. Зобов'язано ОСОБА_2 не чинити перешкод у поверненні ОСОБА_3 до матері ОСОБА_1. Зобов'язано ОСОБА_2 передати малолітню дитину ОСОБА_3 матері ОСОБА_1. У задоволенні зустрічної позовної заяви ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дитини відмовлено.

Постановою апеляційного суду апеляційну скаргу ОСОБА_5 задоволено. Рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення. У задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено. Зустрічний позов ОСОБА_2 задоволено. Визначено місце проживання неповнолітнього ОСОБА_3 разом із батьком ОСОБА_2.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Відповідно до статті 18 Конвенції ООН про права дитини батьки несуть основу відповідальність за виховання дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування.

Суд установив, що як батько, так і мати дитини належним чином ставляться до виконання своїх батьківських обов'язків, позитивно характеризуються в побуті та на роботі, не зловживають спиртними напоями чи наркотичними засобами.

Кожна із сторін має самостійний дохід, який може забезпечити дитині належні умови проживання, виховання та навчання.

На підставі викладеного суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що визначальне значення під час вирішення цього спору щодо місця проживання дитини мають інтереси самої дитини.

Установлено, що батько користується у сина повагою та авторитетом, ОСОБА_3 висловив свою прихильність до батька та бажає проживати разом із ним. Думка дитини з'ясовувалася апеляційним судом у присутності уповноваженого представника органу опіки та піклування без участі батьків ОСОБА_1 та ОСОБА_2, що узгоджується з положеннями статті 232 ЦПК України.

Також апеляційний суд урахував, що дитина більше року проживає з батьком, має стійкі зв'язки у цьому середовищі, при любові як до матері, так і до батька, бажає проживати з батьком, при передачі дитини на виховання матері будуть порушені його стійкі, усталені зв'язки із оточенням, звичним до нього середовищем, що не відповідатиме найкращим інтересам малолітньої дитини.

З огляду на викладене суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що проживання ОСОБА_3 з батьком відповідатиме найкращому забезпеченню його інтересів.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 грудня 2019 року у справі № 552/4608/18 (провадження № 61-6271св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86607179>.

Аналогічна правова позиція також викладена в:

постанові КЦС ВС від 7 серпня 2019 року у справі № 635/382/17-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83749461>;
постанові КЦС ВС від 13 квітня 2020 року у справі № 531/300/18-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88833591>;
постанові КЦС ВС від 19 червня 2019 року у справі № 396/1020/16-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82738354>.

1.2. Реєстрація місця проживання дитини

Якщо реєстрація місця проживання малолітньої дитини разом із батьком у його квартирі не відповідала її фактичному місцю проживання – разом із матір'ю, то реєстрація місця проживання дитини за місцем реєстрації матері не порушує прав дитини та батька

21 жовтня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1, який діє у своїх інтересах та в інтересах малолітньої ОСОБА_2, до Управління державної міграційної служби в Чернівецькій області про визнання незаконними дій органу державної влади, скасування та поновлення реєстрації місця проживання малолітньої дитини.

Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що ОСОБА_1 та ОСОБА_3 перебували у зареєстрованому шлюбі з 15 жовтня 1999 року за ІНФОРМАЦІЯ_3, у шлюбі у них народилася донька ОСОБА_2.

31 березня 2009 року ОСОБА_1 зареєстрував місце проживання малолітньої ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_2.

Суди установили, що ОСОБА_1 не надавав згоди на зняття малолітньої доньки ОСОБА_2 з реєстраційного обліку за адресою: АДРЕСА_2, а, навпаки, звернувся до Шевченківського районного відділу Управління ДМС у Чернівецькій області із заявою, в якій заперечував проти зняття дитини з реєстраційного обліку.

23 лютого 2015 року ОСОБА_3 звернулася до Сторожинецького районного сектору Управління ДМС України в Чернівецькій області із заявою про реєстрацію її та малолітньої доньки ОСОБА_2 місця проживання за адресою: АДРЕСА_3. На підставі зазначеної заяви Сторожинецький районний сектор Управління ДМС України в Чернівецькій області зареєстрував ОСОБА_3 разом з ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_3.

Згідно з повідомленнями Сторожинецького районного сектору Управління ДМС України в Чернівецькій області від 31 січня 2017 року № 73.23/113 та від 15 лютого 2017 року № 73.23.219 місце проживання ОСОБА_2 з 23 лютого 2015 року зареєстроване за адресою: АДРЕСА_3, на підставі заяви матері ОСОБА_3 від 23 лютого 2015 року. Згода іншого з батьків (ОСОБА_1) у документах реєстраційної справи відсутня. Реєстрація місця проживання малолітньої ОСОБА_2 у селі Кам'янка стала можливою у зв'язку з тим, що вона вже була знята з реєстраційного обліку разом зі своєю матір'ю Шевченківським районним відділом Управління ДМС у Чернівецькій області.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1, який діє в своїх інтересах та в інтересах малолітньої ОСОБА_2, задоволено частково. Визнано незаконними дії Шевченківського районного відділу Управління ДМС України в Чернівецькій області, правонаступником якого є Чернівецький міський відділ ДМС у Чернівецькій області, щодо зняття з реєстрації місця проживання малолітньої ОСОБА_2 у квартирі АДРЕСА_1. Визнано незаконними дії Сторожинецького районного сектору Управління ДМС України в Чернівецькій області щодо реєстрації місця проживання малолітньої ОСОБА_2 за адресою: АДРЕСА_3.

Постановою апеляційного суду апеляційні скарги ОСОБА_3, Управління ДМС в Чернівецькій області задоволено частково, рішення суду першої інстанції скасовано, ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Аналіз норм права дає підстави для висновку, що правом на звернення до суду за захистом наділена особа у разі порушення, невизнання або оспорювання її прав, свобод та інтересів, а тому суд повинен установити, чи були порушені або невизнані права, свободи чи інтереси особи, яка звернулася до суду за їх захистом, і залежно від установленого вирішити питання про задоволення позовних вимог або про відмову у їх задоволенні.

Установивши, що наслідком зняття малолітньої ОСОБА_2 з реєстрації місця проживання у квартирі АДРЕСА_1 стала реєстрація її місця проживання за місцем проживання матері ОСОБА_3 за адресою: АДРЕСА_3, з якою дитина залишилася постійно проживати після розірвання шлюбу між батьками, суд апеляційної інстанції дійшов правильного висновку, що у контексті спірних правовідносин факт відсутності згоди батька на перереєстрацію місця проживання доньки за місцем проживання матері дитини не призвів до порушення прав ОСОБА_1 та малолітньої ОСОБА_2.

Вирішуючи спір, суд апеляційної інстанції належним чином перевіряв доводи позивача щодо порушення його прав та інтересів дитини при здійсненні перереєстрації її місця проживання, та встановивши, що реєстрація місця проживання малолітньої ОСОБА_2 разом із батьком у квартирі АДРЕСА_1 не відповідала її фактичному місцю проживання – разом із матір'ю, обґрунтовано виходив із того, що перереєстрація місця проживання дитини за місцем реєстрації матері не порушує її прав та прав позивача.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 жовтня 2020 року у справі № 725/3171/19 (провадження № 61-21338св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92509733>.

2. Спори між батьками про відібрання дитини та про повернення її за попереднім місцем проживання

Якщо боржник не виконує рішення суду про визначення місця проживання дитини добровільно, стягувач може звернутися до суду з вимогою про відібрання дитини

26 лютого 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відібрання малолітньої дитини.

Суди першої та апеляційної інстанцій установили, що ОСОБА_2 та ОСОБА_1 перебували у зареєстрованому шлюбі з 2012 року до 2016 року, який було розірвано за рішенням суду.

ОСОБА_2 та ОСОБА_1 є батьками ОСОБА_3.

Звернувшись до суду із позовом, ОСОБА_1 стверджував, що з 2016 року дитина проживала разом із ним. 27 травня 2019 року ОСОБА_2 забрала дочку зі школи та виїхала в невідомому напрямку. Влітку 2019 року він звернувся до суду із позовом про визначення місця проживання дитини.

Рішенням Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 20 серпня 2019 року у справі № 650/1067/19 за позовом ОСОБА_1 визначено місце проживання ОСОБА_3 з батьком ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1.

20 вересня 2019 року рішення суду у справі № 650/1067/19 набрало законної сили і ОСОБА_1 виїхав за місцем проживання відповідача в Чуднівський район Житомирської області забрати дитину згідно з рішенням суду. Однак ОСОБА_2 добровільно дитину не повертає.

Згідно з актом обстеження умов проживання від 26 вересня 2019 року, складеним комісією служби у справах дітей Чуднівської міської ради, на момент візиту за тимчасовим місцем проживання ОСОБА_2 та її дочки ОСОБА_3 в будинку АДРЕСА_2 ОСОБА_2 та її дочка відсутні, будинок зачинений, встановлено, що дитина зарахована до 1-го класу Турчинівської загальноосвітньої школи, однак 26 вересня 2019 року мама забрала її з навчального закладу. Комісія вказала, що ОСОБА_2 чинить перешкоди та не має бажання добровільно передавати дитину батькові.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено. Відібрано малолітню ОСОБА_3 у матері ОСОБА_2 та повернуто батьку ОСОБА_1 за адресою проживання: АДРЕСА_1. Дopusчено негайне виконання рішення суду.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано, ухвалено нове рішення, яким відмовлено ОСОБА_1 в задоволенні позову.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Ухвалюючи рішення про задоволення позову про відібрання дитини, суд першої інстанції з урахуванням фактичних обставин справи дійшов висновку про необхідність відібрання дочки від ОСОБА_2, а також те, що повернення дитини батькові насамперед відповідатиме інтересам дитини.

У свою чергу суд апеляційної інстанції керувався тим, що на час ухвалення рішення Великоолександрівським районним судом Херсонської області від 20 серпня 2019 року у справі № 650/1067/19 про визначення місця проживання дитини, остання проживала разом із матір'ю, що слідує з матеріалів справи та не заперечується позивачем. ОСОБА_1 не звертався до виконавчої служби із заявою про примусове виконання рішення суду про визначення місця проживання дитини, не отримувач відмови органів виконавчої служби у примусовому виконанні вказаного рішення, тому суд першої інстанції безпідставно застосував частину першу статті 162 СК України. Фактично позов ОСОБА_1 спрямований на забезпечення виконання рішення Великоолександрівського районного суду Херсонської області від 20 серпня 2019 року у справі № 650/1067/19 про встановлення місця проживання дитини разом із батьком, а зазначені процесуальні питання підлягають вирішенню у порядку, визначеному цивільним процесуальним законом, а не шляхом пред'явлення позову.

Колегія суддів Верховного Суду не погоджується з висновками суду апеляційної інстанції, враховуючи таке.

Закон України «Про виконавче провадження», на який посилався апеляційний суд, не регулює окремо порядок виконання судового рішення про визначення місця проживання дитини.

Вирішуючи спір, суд першої інстанції правильно керувався тим, що небажання відповідача добровільно виконати судові рішення щодо визначення місця проживання малолітньої дитини з батьком, відсутність законодавчого врегулювання примусового виконання рішення суду в цій частині є підставою для захисту прав позивача в порядку, визначеному статтею 162 СК України, і такий спосіб захисту порушеного права відповідає вимогам статей 15, 16 ЦК України.

Відповідач не довела обставин, що повернення малолітньої дитини за місцем проживання батька, яке є місцем проживання і дитини згідно з рішенням суду, створює загрозу її життю та здоров'ю або негативно впливатиме на її розвиток. Аналогічно не встановлено обставин, що повернення дитини суперечитиме її інтересам. Підстав, які б перешкождали поверненню дитини до батька, не встановлено.

З огляду на зазначене суд першої інстанції, дослідивши наявні у справі докази і надавши їм належну оцінку, обґрунтовано керувався тим, що відповідач самоправно, без згоди батька, забрала у нього малолітню дитину, тому має повернути її батькові, і правильно застосував до спірних правовідносин частину першу статті 162 СК України. Беззаперечно важливим є також те, що суд першої інстанції керувався при цьому інтересами дитини.

Отже, колегія суддів вважає, що, вирішуючи спір, суд першої інстанції повно та всебічно дослідив наявні у справі докази і надав їм належну оцінку згідно зі статтями 76–81, 89 ЦПК України, рішення суду першої інстанції про задоволення позовних вимог забезпечує ефективне поновлення порушеного права позивача, ухвалено відповідно до норм матеріального права і з дотриманням норм процесуального права, а тому це рішення відповідно до статті 413 ЦПК України

(у редакції, чинній станом на дату подання касаційної скарги) необхідно залишити в силі, а постанову апеляційного суду – скасувати.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 26 лютого 2020 року у справі № 650/1631/19 (провадження № 61-1480св20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401557>.

Аналогічна правова позиція викладена також у:

постанові КЦС ВС від 26 лютого 2020 року у справі № 742/1593/19 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88168589>;

постанові КЦС ВС від 5 квітня 2018 року у справі № 752/17200/17-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73837383>;

постанові КЦС ВС від 24 жовтня 2018 року у справі № 487/545/17-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77586566>;

постанові КЦС ВС від 17 вересня 2020 року у справі № 673/258/19 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91958349>.

Положення частини першої статті 162 СК України, які передбачають відібрання дитини й повернення її за попереднім місцем проживання, покликані захистити права дитини та того з батьків, із ким на підставі рішення суду визначено місце проживання дитини, від неправомірних дій другого з батьків щодо зміни її місця проживання. Тому вказана частина не застосовується, якщо після ухвалення рішення про визначення місця проживання дитини з матір'ю дитина з нею не проживала й, відповідно, батько самочинно не змінював місце проживання дитини, зокрема шляхом викрадення

23 грудня 2019 року Верховний Суд у складі постійної колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про зміну місця проживання неповнолітнього сина і припинення стягнення аліментів.

Встановлено, що з 2002 року до 2013 року ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували у зареєстрованому шлюбі, від якого у них народився син ОСОБА_3.

Рішенням Білозерського районного суду Херсонської області від 04 червня 2013 року з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_2 стягнуто аліменти на утримання сина ОСОБА_3 в розмірі частини всіх видів заробітку, але не менше 30 % прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку щомісячно до досягнення дитиною повноліття, починаючи з 28 травня 2013 року.

Рішенням Білозерського районного суду Херсонської області від 04 грудня 2013 року визначено місце проживання неповнолітнього ОСОБА_3 разом із матір'ю ОСОБА_2.

Вказане рішення суду не виконано, з серпня 2013 року неповнолітній ОСОБА_3 за власним бажанням проживає у батька ОСОБА_1.

Відповідно до висновку Херсонської обласної громадської організації «Комітет захисту прав дітей» від 10 жовтня 2014 року ОСОБА_3 у 2013 році проживав разом із матір'ю та практично втік до батька, був пригнічений тим, що мати хоче забрати його у батька, що батьки постійно судяться, у зв'язку з чим зафіксовано великий

рівень страху та тривожності, мати запрошувалася у комітет та мала розмову з психологом про стан дитини та необхідність м'яко входити у стосунки з дитиною, спочатку будувати довіру до себе, натомість остання вибрала примусовий шлях взаємовідносин з сином.

З метою виконання рішення суду щодо визначення місця проживання дитини з матір'ю ОСОБА_2 у 2013–2014 роках зверталася до правоохоронних органів, які за результатами перевірок викладених заявником фактів констатували наявність цивільного спору батьків неповнолітнього сина.

Проте, як вбачається з матеріалів справи, до часу звернення ОСОБА_1 до суду з цим позовом ОСОБА_2 з відповідними позовними вимогами до батька дитини не зверталася.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін судом апеляційної інстанції, первісний позов ОСОБА_1 задоволено. Змінено місце проживання неповнолітнього ОСОБА_3 та визначено його місце проживання разом із батьком ОСОБА_1. Припинено стягнення аліментів.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

За правилами частини першої статті 162 СК України якщо один із батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, змінить її місце проживання, у тому числі способом її викрадення, суд за позовом заінтересованої особи має право негайно постановити рішення про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання.

ОСОБА_3 висловив своє тверде бажання проживати з батьком та пояснив, що йому добре і цікаво з батьком, він задоволений своїм життям, а мати забороняла спілкуватися з батьком, тому він постійно хвилюється, що мати забере його від батька.

З урахуванням наведеного правильними є висновки судів першої та апеляційної інстанцій про те, що визначення місця проживання неповнолітнього ОСОБА_3 з батьком забезпечить якнайкраще його інтереси. При цьому суди обґрунтовано врахували думку самого неповнолітнього ОСОБА_3 щодо бажання проживати разом із батьком та ту обставину, що він вже тривалий час, з серпня 2013 року, проживає з батьком, у сім'ї якого створені належні умови для виховання, навчання та гармонійного розвитку дитини, а тісні зв'язки з батьком та спільні захоплення дозволяють дитині відчувати себе щасливою та захищеною.

Враховуючи те, що неповнолітній син проживає разом із батьком й перебуває на його утриманні, сплата ОСОБА_1 аліментів на користь відповідача на утримання дитини на підставі вимог статті 181 СК України та статті 273 ЦПК України підлягає припиненню.

Також є правильними висновки судів про відсутність правових підстав для задоволення зустрічних позовних вимог, оскільки положення частини першої статті 162 СК України, які передбачають відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання, покликані захистити права того з батьків, з ким на підставі

рішення суду визначено проживання дитини, від неправомірних дій другого з батьків щодо зміни її місця проживання, натомість неповнолітній ОСОБА_3 після ухвалення рішення про визначення його місця проживання з матір'ю не проживав, й, відповідно, позивач самочинно не змінював місце проживання дитини, у тому числі шляхом викрадення, а тому вказана норма права не може бути застосована до спірних правовідносин.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 грудня 2019 року у справі № 648/2062/18 (провадження № 61-18574св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86607100>.

Відібрання дитини в контексті статті 162 СК України – це насамперед спосіб захисту прав та інтересів дитини, у зв'язку із чим у кожному випадку потрібно виявити й оцінити позитивний результат у долі дитини, який має настати, проте з урахуванням права кожного з батьків і їхньої добросовісної поведінки задля дотримання прав дитини та кожного з них

06 грудня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання.

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували у шлюбі з 2016 року до 2020 року.

Від шлюбу сторони мають малолітню дочку ОСОБА_4.

З народження ОСОБА_4 проживала із матір'ю ОСОБА_1, яка влаштувала дитину в Миронівський заклад дошкільної освіти «Дзвіночок».

Розпорядженням Балтської районної державної адміністрації Одеської області від 10 березня 2020 року № 71/А-2020 встановлено ОСОБА_2 порядок участі у вихованні доньки ОСОБА_4.

14 вересня 2020 року ОСОБА_2 забрав малолітню доньку ОСОБА_4 до себе, де вона і проживає до цього часу. Сторони визнають та не заперечують ці обставини, а також те, що відповідач змінив місце проживання малолітньої дочки ОСОБА_4 за місцем свого проживання: АДРЕСА_1.

Розпорядженням Балтської районної державної адміністрації Одеської області від 02 жовтня 2020 року № 222/А-2020 визначено місце проживання малолітньої ОСОБА_4 із матір'ю ОСОБА_1.

16 грудня 2020 року Балтська РДА як орган опіки та піклування надала висновок № 01-47/1455 про відібрання дитини ОСОБА_4 від батька ОСОБА_2 і повернення її за попереднім місцем проживання: АДРЕСА_1, до матері ОСОБА_1.

Рішення Балтського районного суду Одеської області від 30 грудня 2020 року у цій справі в частині відібрання дитини у батька ОСОБА_2 негайно не виконано.

Ухвалою Балтського районного суду Одеської області від 31 грудня 2020 року ОСОБА_4 оголошена в розшук та до цього часу не розшукана.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено частково. Відібрано у батька ОСОБА_2 малолітню ОСОБА_4 та повернуто дитину матері ОСОБА_1

за місцем її проживання. Допущено негайне виконання рішення суду в частині відібрання дитини у батька ОСОБА_2.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції змінено, викладено мотивувальну частину рішення у редакції постанови суду апеляційної інстанції та залишено без змін в резолютивній частині.

За результатом розгляду Верховний Суд прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Якщо один з батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, або дитячого закладу (установи), в якому за рішенням органу опіки та піклування або суду проживала дитина, змінить її місце проживання, у тому числі способом її викрадення, суд за позовом заінтересованої особи має право негайно постановити рішення про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання (частина перша статті 162 СК України).

Указана норма права встановлює правові наслідки протиправної зміни місця проживання малолітньої дитини одним із батьків (з яким вона не проживає) або третьою особою.

Дитина не може бути повернута лише тоді, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я або обставини змінилися так, що повернення суперечить її інтересам. Системний аналіз вказаної норми у контексті наявності спору батьків щодо місця проживання дитини дозволяє дійти висновку, що положення цієї статті покликані захистити права того з батьків, з ким на підставі рішення суду визначено проживання дитини, від неправомірних дій другого з батьків щодо зміни її місця проживання.

Відібрання дитини у контексті статті 162 СК України – це насамперед спосіб захисту прав та інтересів дитини, у зв'язку з чим у кожному випадку потрібно виявити і оцінити позитивний результат у долі дитини, який має настати, проте з урахуванням права кожного з батьків та добросовісної поведінки батьків задля дотримання прав дитини та кожного з них.

Місце проживання малолітньої ОСОБА_4 після розірвання шлюбу визначено з мамою – позивачем ОСОБА_1 за погодженням батьків, що зазначено у судовому рішенні. Також розпорядженням Балтської районної державної адміністрації Одеської області від 02 жовтня 2020 року № 222/А-2020 визначено місце проживання малолітньої ОСОБА_4 із матір'ю ОСОБА_1.

Встановивши, що ОСОБА_2 без згоди матері, з якою проживає донька, самовільно змінив місце проживання дитини, добровільно повернути дитину матері за місцем її постійного проживання відмовляється, у зв'язку із чим дитина перебуває у розшуку, суд першої інстанції, з яким погодився й суд апеляційної інстанції, дійшов обґрунтованого висновку про наявність правових підстав для захисту прав позивача та інтересів дитини в порядку, визначеному статтею 162 СК України, і такий спосіб захисту порушеного права відповідає вимогам статей 15, 16 ЦК України.

Матеріали справи не містять доказів того, що повернення дитини за місцем проживання матері створює загрозу життю та здоров'ю дитини або негативно впливатиме на її розвиток.

При задоволенні вимоги про відібрання дитини суди застосували частину другу статті 163 СК України за наявності достатніх правових підстав, оскільки ОСОБА_2 утримує дитину у себе не на підставі закону або рішення суду. За таких обставин вимога про відібрання малолітньої дитини від батька ОСОБА_2 та передачу її матері ОСОБА_1 є законною та обґрунтованою.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 6 грудня 2021 року у справі № 493/1516/20-ц (провадження № 61-15393св21) можна ознайомитися за посиланням – <http://reyestr.court.gov.ua/Review/101809040>.

Для відібрання дитини від одного з батьків і визначення її місця проживання з іншим достатня наявність загрози не лише для життя і здоров'я дитини, але і для її морального виховання, якщо є докази того, що поведінка одного з батьків чи їхнього близького оточення сприяє формуванню негативних звичок у дітей та є небезпечною для їх правильного морального виховання

20 березня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відібрання малолітніх дітей.

ОСОБА_1 і ОСОБА_2 перебували у зареєстрованому шлюбі з 2012 року, який розірвано у судовому порядку у 2017 році.

Сторони від шлюбу мають малолітніх дітей: сина ОСОБА_3; доньок ОСОБА_4, ОСОБА_8.

Установлено, що з 2015 року ОСОБА_2 переїхала до будинку своїх батьків. Отже, син ОСОБА_3 і донька ОСОБА_4 залишились проживати з ОСОБА_1.

ІНФОРМАЦІЯ_6 року народилась донька ОСОБА_8.

24 лютого 2017 року ОСОБА_2 разом зі своїми батьками протиправно (при цьому нанесли тілесні ушкодження матері ОСОБА_1 ОСОБА_5) забрали дітей (сина ОСОБА_3 і доньку ОСОБА_4) та відвезли їх до будинку батьків відповідача, в подальшому вчиняють перешкоди батькові щодо його спілкування з дітьми.

Відповідно до висновку від 03 квітня 2017 року органу опіки та піклування в особі Служби у справах дітей Білгород-Дністровської районної державної адміністрації Одеської області визнано за доцільне визначити місце проживання малолітніх ОСОБА_3 та ОСОБА_4 з батьком ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1.

Мирним шляхом сторони не можуть домовитись про повернення малолітніх дітей за визначеним судом місцем проживання дітей, а саме за місцем проживання ОСОБА_1 за адресою: АДРЕСА_1.

Рішенням суду першої інстанції позовні вимоги задоволено, ухвалено відібрати малолітніх дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_4 від матері ОСОБА_2 та повернути їх

за визначеним попереднім місцем проживання, а саме до батька ОСОБА_1, який проживає за адресою: АДРЕСА_1.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасоване, у задоволенні позовних вимог відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

За змістом частини першої статті 170 СК України суд може постановити рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них, не позбавляючи їх батьківських прав, у випадках, передбачених пунктами 2–5 частини першої статті 164 цього Кодексу, а також в інших випадках, якщо залишення дитини у них є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. У цьому разі дитина передається другому з батьків, бабі, дідові, іншим родичам за їх бажанням або органів опіки та піклування. Під час ухвалення рішення про відібрання дитини від батьків або одного з них без позбавлення їх батьківських прав суд бере до уваги інформацію про здійснення соціального супроводу сім'ї (особи) у разі здійснення такого супроводу.

Основні підстави для відібрання дитини зазначені у частині першій статті 164 СК України. Інші випадки, коли дитина може бути відібрана від батьків, про які йдеться у частині першій статті 170 СК України, охоплюють ситуації, коли залишення дитини у батьків є небезпечним для її життя, здоров'я і морального виховання. Така небезпека може впливати не лише з поведінки батьків, а й з їх особистих негативних звичок (демонстрація та заохочення у дитини розпусної поведінки). Для відібрання дитини від батьків достатня наявність ризику лише для життя, здоров'я або лише для морального виховання. Варто враховувати й ступінь небезпеки для кожної окремо взятої дитини, а також її фізичний та психічний розвиток.

Відмовляючи в задоволенні позову, апеляційний суд зазначив, що не встановлені виключні обставини для відібрання малолітніх дітей у матері. Разом із тим суд апеляційної інстанції не звернув уваги на зазначені батьком дітей обставини, докази на підтвердження яких містяться в матеріалах справи, зокрема, що існують обставини, які свідчать про загрозу здійснення протиправних дій стосовно дітей з боку близького оточення матері, якщо вони залишаться проживати з матір'ю та її сім'єю. Їх поведінка сприяє формуванню негативних звичок у дітей та є небезпечною для їх правильного морального виховання.

Суд першої інстанції, встановивши обставини справи щодо реальної загрози здійснення протиправних дій стосовно дітей з боку близького оточення матері, правильно вважав, що цього достатньо, щоб зробити висновок про те, що залишення дітей у матері є небезпечним для їх життя, здоров'я і морального виховання.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 березня 2019 року у справі № 495/271/18 (провадження № 61-47894св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80854729>.

Якщо місце проживання дитини на час заявлення позовних вимог про відібрання дитини не було встановлено ні судом, ні органом опіки та піклування, то вимога про відібрання дитини є передчасною і задоволенню не підлягає

20 листопада 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_5 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 про визначення місця проживання неповнолітньої дитини, відібрання неповнолітньої дитини, стягнення аліментів на утримання неповнолітньої дитини і на її утримання, про відшкодування моральної шкоди та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_5.

Суди установили, що ОСОБА_5 і ОСОБА_2 з 2012 року перебували в зареєстрованому шлюбі, від цього шлюбу мають неповнолітнього сина ОСОБА_6.

Сторони не можуть дійти згоди щодо місця проживання дитини, з грудня 2016 року ОСОБА_2 проживає з сином окремо від позивача.

29 грудня 2016 року ОСОБА_5 звернулася до чергової частини Чечелівського ВП ДВП ГУНП у Дніпропетровській області із заявою про те, що її чоловік ОСОБА_2 вивіз за межі м. Дніпро їх неповнолітнього сина ОСОБА_6 та перешкоджає їх спілкуванню. Перевіркою було встановлено, що заявниця перебуває на стадії розлучення із своїм чоловіком, питання, зазначені у заяві, належать до цивільно-правових відносин.

Відповідно до висновку Піщанської сільської ради Новомосковського району Дніпропетровської області № 296/02.24 від 28 квітня 2017 року вважається доцільним визначити місце проживання малолітнього ОСОБА_6 з батьком ОСОБА_2.

ОСОБА_2 на час розгляду справи судом апеляційної інстанції наявність свого постійного місця проживання не підтвердив.

Рішенням суду першої інстанції первісний позов задоволено частково. Визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_6 разом із матір'ю ОСОБА_1. Відібрано малолітнього ОСОБА_6 у відповідачів ОСОБА_2, ОСОБА_3 і ОСОБА_4 та передано дитину матері ОСОБА_1. Допущено негайне виконання рішення в частині відібрання дитини. Стягнуто з ОСОБА_2 аліменти на користь ОСОБА_5 на утримання неповнолітньої дитини. У цій частині постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції залишено без змін.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Задовольняючи позовні вимоги ОСОБА_5 про відібрання малолітнього ОСОБА_6 у відповідачів ОСОБА_2, ОСОБА_3 і ОСОБА_4 та передачу його матері ОСОБА_5, суд першої інстанції, з висновками якого погодився і апеляційний суд, не врахував, що підстави для відібрання малолітньої дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав передбачені лише частиною першою статті 162, частиною першою статті 170 СК України, які у цьому разі відсутні.

Так, відповідно до частини першої статті 162 СК України якщо один із батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, або дитячого

закладу (установи), в якому за рішенням органу опіки та піклування або суду проживала дитина, змінить її місце проживання, у тому числі способом її викрадення, суд за позовом заінтересованої особи має право негайно постановити рішення про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання.

Суди першої та апеляційної інстанцій на зазначені положення закону належної уваги не звернули, не врахували, що на час розгляду справи місце проживання малолітнього ОСОБА_6 ні суд, ні орган опіки та піклування не встановили, а тому вимога про відібрання дитини на підставі частини першої статті 162 СК України є передчасною та задоволенню не підлягає.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 20 листопада 2019 року у справі № 201/17854/16-ц (провадження № 61-6941св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85836177>.

Для повернення дитини за попереднім місцем проживання не потрібно доводити факт наявності нормальних умов для її виховання та розвитку, а лише те, що дитина проживала там до самоправної зміни місця проживання одним із батьків

29 вересня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у попередньому судовому засіданні в порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відібрання дитини та повернення за попереднім місцем проживання.

Суди установили, що сторони ОСОБА_1 та ОСОБА_2 з 2016 року перебувають у шлюбі та є батьками малолітньої ОСОБА_4.

Висновком органу опіки та піклування Коростенської міської ради Житомирської області, затвердженим рішенням виконавчого комітету Коростенської міської ради від 01 серпня 2018 року за № 344, визнано за доцільне встановити місце проживання малолітньої ОСОБА_4 з матір'ю ОСОБА_1.

20 серпня 2018 року ОСОБА_2 забрав дитину у матері ОСОБА_1 всупереч волі останньої та перешкоджає їй бачитись із нею.

Рішенням Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 13 березня 2019 року в справі № 279/2471/18 шлюб між сторонами розірвано та визначено місцем проживання малолітньої ОСОБА_4 місце проживання її матері.

Постановою Житомирського апеляційного суду від 06 серпня 2019 року апеляційну скаргу ОСОБА_2 залишено без задоволення, а рішення Коростенського міськрайонного суду Житомирської області від 13 березня 2019 року в частині визначення місця проживання дитини – без змін.

ОСОБА_2 ухилявся від виконання зазначеного судового рішення.

Висновком органу опіки та піклування Коростенської міської ради Житомирської області, затвердженим рішенням виконавчого комітету Коростенської міської ради від 05 грудня 2018 року за № 568, орган опіки і піклування встановив, що ОСОБА_2 не дозволяє матері бачитися з дочкою, мати зверталась у різні інстанції щодо вирішення цього питання. Також цим висновком визнано за доцільне висновок

органу опіки та піклування Коростенської міської ради за № 344 від 01 серпня 2018 року про встановлення місяця проживання дитини з матір'ю залишити незмінним.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено. Відібрано у батька ОСОБА_2 малолітню ОСОБА_4 та повернуто дитину її матері ОСОБА_1 за місцем її проживання. Допущено до негайного виконання рішення суду в частині відібрання дитини у батька. Рішенням суду апеляційної інстанції рішення суду першої інстанції залишено без змін.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Згідно з частиною першою статті 162 СК України якщо один з батьків або інша особа самочинно, без згоди другого з батьків чи інших осіб, з якими на підставі закону або рішення суду проживала малолітня дитина, або дитячого закладу (установи), в якому за рішенням органу опіки та піклування або суду проживала дитина, змінить її місце проживання, у тому числі способом її викрадення, суд за позовом заінтересованої особи має право негайно постановити рішення про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання.

Дитина не може бути повернута лише тоді, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я або обставини змінилися так, що повернення суперечить її інтересам.

Виховання в сім'ї є першоосновою розвитку особистості дитини. На кожного з батьків покладається однакова відповідальність за виховання, навчання і розвиток дитини. Батьки або особи, які їх замінюють, мають право і зобов'язані виховувати дитину, піклуватися про її здоров'я, фізичний, духовний і моральний розвиток, навчання, створювати належні умови для розвитку її природних здібностей, поважати гідність дитини, готувати її до самостійного життя та праці (частина перша статті 12 Закону України «Про охорону дитинства»).

Малолітня дитина має проживати у встановленому місці проживання, яке не може бути змінено самочинно як волею сторонніх осіб, так і волею якогось одного із її батьків. Якщо така особа змінить місце проживання дитини, зокрема шляхом викрадення, заінтересована особа має право подати до суду позов про повернення дитини у місце її проживання.

Винятком із цього правила є дві ситуації, за наявності яких суд не прийматиме рішення про повернення дитини у попереднє місце проживання: якщо залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я. Для повернення дитини не потрібно доводити факт наявності нормальних умов для її виховання та розвитку.

У статті 162 СК України встановлена презумпція правомірності поведінки того з батьків, з ким проживала дитина. Якщо інший з батьків вважає такі умови непридатними для дитини, то способом захисту прав дитини є пред'явлення позову про зміну місця проживання малолітньої особи, а не самочинна зміна її місця проживання. Якщо відповідач доведе, що той, з ким проживала дитина, жорстоко поводився з нею, експлуатував дитину, тримав дитину в умовах, небезпечних для її життя та здоров'я, у позові повинно бути відмовлено. Дитина не може бути

повернута, коли залишення її за попереднім місцем проживання створюватиме реальну небезпеку для її життя та здоров'я.

Встановивши, що ОСОБА_2 самоправно, без згоди матері, з якою на підставі рішення органу опіки і піклування проживала малолітня дитина, змінив її місце проживання, суд першої інстанції, з яким погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про відібрання дитини і повернення її за попереднім місцем проживання, правильно застосувавши положення частини першої статті 162 СК України до спірних правовідносин.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 вересня 2020 року у справі № 279/3970/18 (провадження № 61-10052св20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91901228>.

У разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із них домашнього насильства суд обов'язково повинен перевіряти, чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності

22 червня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Управління з питань захисту прав дітей міської ради м. Кропивницького, про визначення місця проживання дитини та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1, третя особа – Орган опіки та піклування Обухівської РДА, про визначення місця проживання дитини.

ОСОБА_1 звернулась із заявою про забезпечення позову.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні заяви.

Апеляційний суд скасував ухвалу суду першої інстанції, заяву задовольнив частково та зобов'язав ОСОБА_2 надати ОСОБА_1 можливість безперешкодного спілкування, побачення та спільного проведення часу з малолітнім сином кожної суботи місяця з 10.00 год. до 17.00 год. неділі без присутності батька.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, направив справу на новий апеляційний розгляд з огляду на таке.

Заходи забезпечення позову, що полягають у визначенні часу та місця побачення і спілкування дитини з одним із батьків, який на час розгляду справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від неї, спрямовані на усунення перешкод у спілкуванні дитини з цим із її батьків на час вирішення по суті спору щодо місця її проживання.

ЄСПЛ наголошував на необхідності та важливості контакту дитини з кожним із батьків під час тривалого судового процесу та відсутності остаточного рішення щодо визначення місця проживання дитини.

Мати, яка на час вирішення справи про визначення місця проживання дитини проживає окремо від дитини, також має право на особисте спілкування з нею, а батько не має права перешкоджати матері спілкуватися з дитиною та брати участь у її вихованні, якщо таке спілкування не має негативного впливу на нормальний розвиток дитини і таке спілкування відбувається саме в інтересах дитини.

Під час розгляду судом та/або органом опіки та піклування спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, обов'язково беруться до уваги факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини або за її присутності (частина четверта статті 22 Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству»).

Тлумачення цієї норми свідчить про те, що законодавець поклав на суд обов'язок під час вирішення спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини, визначення місця проживання дитини, відібрання дитини, позбавлення та поновлення батьківських прав, побачення з дитиною матері, батька дитини, які позбавлені батьківських прав, відібрання дитини від особи, яка тримає її у себе не на законних підставах або не на основі рішення суду, враховувати як факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини, так і за присутності дитини.

У разі посилання учасників сімейного спору на факти вчинення одним із учасників домашнього насильства суду обов'язково слід перевіряти, чи відбувалося домашнє насильство щодо дитини або за її присутності. Зазначені обставини варто також перевіряти під час вирішення питання про забезпечення позову у справах про визначення місця проживання дитини.

У справі, що переглядалася, при зверненні із заявою про забезпечення позову ОСОБА_1 вказувала, що вона позбавлена можливості спілкуватись зі своєю дитиною та брати участь у її вихованні. Через протиправні дії ОСОБА_2 щодо неї та дитини вона як мати може втратити емоційний зв'язок з сином, тому у разі винесення судом рішення на її користь у неї будуть об'єктивні складнощі в його виконанні, адже їй буде важко налагодити зв'язок з дитиною.

Також ОСОБА_2 посилався на факт вчинення насильства ОСОБА_1 щодо малолітнього ОСОБА_3, проте апеляційний суд не врахував, що законодавець поклав на суд обов'язок під час вирішення спорів щодо участі одного з батьків у вихованні дитини враховувати як факти вчинення домашнього насильства стосовно дитини, так і за присутності дитини.

Суд апеляційної інстанції не дослідив надані сторонами докази, не надав їм жодної правової оцінки та не мотивував їх відхилення, а також не перевіряв посилання ОСОБА_2 на факт вчинення насильства ОСОБА_1 щодо малолітнього ОСОБА_3, тому дійшов передчасного висновку про часткове забезпечення позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 червня 2022 року у справі № 757/33742/19-ц (провадження № 61-21029св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104921880>.

3. Спори між батьками та бабою / дідом про визначення місця проживання дитини

У разі спору між бабою та батьком щодо визначення місця проживання дитини за відсутності рішення про позбавлення батьківських прав і призначення опікуна місце проживання дитини має бути визначене з батьком

24 квітня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відібрання дитини.

ОСОБА_1 є батьком малолітньої ОСОБА_8, а ОСОБА_2 є її бабусею по материнській лінії.

ІНФОРМАЦІЯ_3 померла ОСОБА_6, яка була матір'ю ОСОБА_9 та колишньою дружиною ОСОБА_1.

Сторони не заперечували, що після розірвання шлюбу між ОСОБА_1 та ОСОБА_6 за рішенням суду від 15 серпня 2011 року ОСОБА_7 залишилась проживати разом із матір'ю, а син ОСОБА_10 залишився за згодою колишнього подружжя проживати з батьком.

Після смерті ОСОБА_6 ОСОБА_7 проживає з бабусею ОСОБА_2 та дідусем ОСОБА_11 у АДРЕСА_1.

Між батьком та бабою дитини існують стійкі неприязні стосунки, що підтвердила в судовому засіданні представник органу опіки та піклування, свідок ОСОБА_12. На наявність постійних сварок між батьком та бабою наголошувала і опитана в судовому засіданні малолітня ОСОБА_5. Через конфлікти та брак документів покійної дружини батько дитини позбавлений можливості оформити державну допомогу на дитину.

Рішенням суду першої інстанції у задоволенні позовних вимог батька про відібрання дитини у баби відмовлено. Рішення суду першої інстанції мотивоване тим, що право позивача на проживання з його малолітньою дитиною повинно бути захищено; у правовідносинах, які складаються між батьком і дитиною, бабою і дитиною, батько має переважне право на проживання з дитиною, проте негайне відібрання дитини не сприятиме спокійному та стійкому середовищу для дитини, тому заявлені позовні вимоги є передчасними.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасоване, ухвалено нове рішення – відібрано малолітню ОСОБА_8 від ОСОБА_2 та передано її батьку ОСОБА_1.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

За правилами статті 9 Конвенції держави-учасниці забезпечують те, щоб дитина не розлучалася з батьками всупереч їх бажанню, за винятком випадків, коли компетентні органи згідно з судовим рішенням визначають відповідно до застосовуваного закону і процедур, що таке розлучення необхідне в якнайкращих інтересах дитини. Таке визначення може бути необхідним у тому чи іншому випадку, наприклад, коли батьки жорстоко поведуться з дитиною або не піклуються про неї,

або коли батьки проживають окремо і необхідно прийняти рішення щодо місця проживання дитини.

Відповідно до статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод кожен має право на повагу до свого приватного і сімейного життя, до свого житла і кореспонденції. Органи державної влади не можуть втручатись у здійснення цього права, за винятком випадків, коли втручання здійснюється згідно із законом і є необхідним у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки чи економічного добробуту країни, для запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Ця стаття охоплює, зокрема, втручання держави в такі аспекти життя, як опіка над дитиною, право батьків на спілкування з дитиною, визначення місця її проживання.

ЄСПЛ у справі «Савіни проти України» вказує, що право батьків і дітей бути поряд один з одним становить основоположну складову сімейного життя і що заходи національних органів, спрямовані перешкодити цьому, є втручанням у права, гарантовані статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

При цьому у конкретній ситуації враховується, що держава має позитивний обов'язок вживати виважених і послідовних заходів зі сприяння возз'єднанню дітей зі своїми біологічними батьками, дбаючи при досягненні цієї мети про надання їм можливості підтримувати регулярні контакти між собою та, якщо це можливо, не допускаючи розлучення братів і сестер (пункт 52 рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Савіни проти України»).

Відповідно до частини четвертої статті 29 ЦК України місцем проживання фізичної особи, яка не досягла десяти років, є місце проживання її батьків (усиновлювачів) або одного з них, з ким вона проживає, опікуна або місцезнаходження навчального закладу чи закладу охорони здоров'я, в якому вона проживає.

Аналізуючи вказані вище норми права, слід зазначити, що закон встановлює вичерпний перелік осіб, місце проживання (місцезнаходження) яких може вважатися місцем проживання дитини, яка не досягла десяти років: батько, мати, опікун дитини, навчальний заклад чи заклад охорони здоров'я, в якому проживає дитина.

Встановивши, що спір про відібрання дитини напряму пов'язаний із питанням щодо визначення місця проживання малолітньої дитини, яка не досягла десяти років, і цей спір існує між бабусею та батьком дитини, матеріали справи не містять даних про те, що ОСОБА_1 позбавлено батьківських прав щодо малолітньої ОСОБА_7, не містять доказів ініціювання процесу щодо визнання ОСОБА_9 дитиною, позбавленою батьківського піклування, чи встановлення над нею опіки; відсутнє рішення органу опіки і піклування чи суду про призначення ОСОБА_2 опікуном малолітньої ОСОБА_7, суд апеляційної інстанції правильно застосував норми матеріального права та дійшов обґрунтованого висновку про задоволення позову.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 квітня 2020 року у справі № 728/1604/18 (провадження № 61-7773св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89034201>.

Баба / дід, які не є законними представниками малолітньої дитини, не мають права на звернення до суду з позовом про визначення місця проживання дитини з ними на підставі статті 161 СК України.

Водночас якщо буде встановлено, що батько був позбавлений батьківських прав під час судового розгляду / перегляду справи, а баба навпаки набула статусу законного представника дитини, а також урахувавши, що дитина прижилася в баби, вважає її домівку звичайним місцем свого проживання, визначення місця проживання дитини разом із бабою, яка є їй близьким родичем, відповідатиме найкращим інтересам дитини

01 грудня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання неповнолітньої дитини.

Батьками неповнолітньої ОСОБА_4 є ОСОБА_2 та ОСОБА_3, які 13 жовтня 2010 року шлюб між собою розірвали.

Рішенням Апеляційного суду Київської області від 22 травня 2013 року при вирішенні спору між батьками дитини щодо визначення її місця проживання визначено місце проживання малолітньої ОСОБА_4 з її батьком ОСОБА_2.

Рішенням Овруцького районного суду Житомирської області від 07 червня 2016 року мати дитини ОСОБА_3 позбавлено батьківських прав щодо її неповнолітньої дитини ОСОБА_4.

Матеріали справи містять висновок органу опіки та піклування Деснянської районної в місті Києві державної адміністрації від 21 липня 2017 року № 102/04/31-6498 щодо визначення місця проживання малолітньої дитини ОСОБА_4 з її бабою ОСОБА_1. У цьому висновку зазначено, що дитина проживає з бабою у м. Києві з лютого 2017 року.

Суд першої інстанції з'ясував думку дитини ОСОБА_4 з приводу її місця проживання, остання виявила бажання проживати разом із бабою.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено. Визначено місце проживання неповнолітньої дитини ОСОБА_4 разом із бабою ОСОБА_1 за місцем проживання останньої.

Постановою апеляційного суду скасовано та ухвалено нове рішення, яким у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено. Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що правом на звернення до суду з позовом про визначення місця проживання дитини наділені лише батьки дитини, між якими може виникнути спір щодо місця проживання останньої.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Правило частини третьої статті 161 СК України не наділяє бабу/діда дитини правом самостійно звертатися з позовом про визначення місця проживання дитини з ними, оскільки наведене правило кореспондується з нормами статті 170 СК України щодо відібрання дитини без позбавлення батьківських прав.

Системний аналіз наведених правил дає підстави для висновку, що дитина може бути передана бабі/дідові у разі її відібрання у батьків без позбавлення їх батьківських прав, проте з таким позовом має право звернутися орган опіки та піклування, а також суд може вирішити таке питання під час вирішення спору між батьками про визначення місця проживання дитини у разі, якщо встановить, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку.

Враховуючи, що на момент звернення ОСОБА_1 з позовом про визначення місця проживання її онуки разом із нею батько дитини ОСОБА_2 не був позбавлений батьківських прав, ОСОБА_1 не набула статусу опікуна (законного представника) дитини, були відсутні правові підстави для звернення позивача у цій справі з позовом про визначення місця проживання дитини разом із нею.

Разом із тим станом на момент здійснення касаційного перегляду справи неповнолітня ОСОБА_4 набула право обирати місце проживання самостійно у зв'язку з досягненням чотирнадцятирічного віку.

Верховний Суд врахував, що за встановлених фактичних обставин справи ОСОБА_4 тривалий час проживає разом із бабою ОСОБА_1, це є її постійним та добровільно обраним місцем проживання, дитина неодноразово висловлювала свою думку у судах першої та апеляційної інстанцій про те, що бажає проживати разом із бабою, і на стадії касаційного розгляду справи це має значення для правильного вирішення спору по суті.

Додатково враховано, що рішенням Деснянського районного суду міста Києва від 02 червня 2021 року у справі № 754/3372/20 ОСОБА_2 позбавлено батьківських прав стосовно неповнолітньої ОСОБА_4.

Також Верховний Суд врахував, що на момент касаційного перегляду справи ОСОБА_1 набула статусу піклувальника ОСОБА_4. За таких обставин ОСОБА_1 набула право на позов про визначення місця проживання онуки разом із нею під час касаційного перегляду справи, оскільки набула статусу законного представника ОСОБА_4, а тому визначення місця проживання дитини з її законним представником відповідатиме її найкращим інтересам.

Враховуючи, що дитина прижилася в ОСОБА_1, вважає її домівку звичайним місцем свого проживання, а також враховуючи, що батько позбавлений батьківських прав, а ОСОБА_1 навпаки набула статусу законного представника ОСОБА_4, визначення місця проживання разом із бабою, яка є їй близьким родичем, відповідатиме найкращим інтересам дитини.

При цьому визначення місця проживання дитини з бабою не впливатиме на взаємовідносини дитини з батьком, не обмежує батька у спілкуванні з дитиною, а ОСОБА_4 не позбавлена можливості самостійно змінити своє місце проживання у разі зміни обставин та умов проживання разом із бабою.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 1 грудня 2021 року у справі № 356/417/17 (провадження № 61-19152св20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101913161>.

Пред'являючи позов про повернення дитини до місця реєстрації батька, позивач має довести, що дитина проживала з ним і без його згоди дід і баба неправомірно змінили її місце проживання

25 січня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_5, ОСОБА_6 про зобов'язання повернути малолітню дитину за місцем реєстрації батька.

Суд установив, що з 2012 року ОСОБА_4 та ОСОБА_8 перебували у шлюбі, від якого вони мають сина ОСОБА_9. У 2014 році шлюб було розірвано у судовому порядку.

Висновком Обухівської районної державної адміністрації Київської області від 20 листопада 2015 року визначено місце проживання малолітньої дитини разом із матір'ю ОСОБА_8, а на період перебування матері за межами території України встановлено місце проживання з батьком ОСОБА_4 за адресою: АДРЕСА_1.

Звертаючись з позовом до відповідачів, які є дідом та бабою його малолітнього сина, позивач просив повернути дитину за місцем реєстрації батька.

Разом із тим суд установив, що малолітній син позивача з дня свого народження, 16 грудня 2012 року, проживав та проживає за місцем проживання своєї матері і ніколи не проживав з батьком за його місцем реєстрації. Тому без згоди позивача, батька дитини, ніхто не змінював місце проживання дитини.

ОСОБА_8 у листопаді 2015 року виїхала за кордон, де закінчила навчання, і в лютому 2016 року, тобто на час розгляду справи в суді першої інстанції, повернулася до свого постійного місця проживання в Україну, працевлаштувалася, син проживає з нею, не заперечувала та не перешкоджала спілкуванню батька з сином.

Рішенням суду першої інстанції від 03 березня 2016 року позов ОСОБА_4 задоволено. Зобов'язано ОСОБА_5 та ОСОБА_6 повернути та передати малолітню дитину його батьку ОСОБА_4 за місцем реєстрації останнього за адресою: АДРЕСА_1, за умови перебування матері дитини (ОСОБА_8) за межами України.

Рішенням апеляційного суду апеляційну скаргу ОСОБА_8 (яка не була залучена районним судом до участі у справі), ОСОБА_5 та ОСОБА_6 задоволено. Рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове рішення про відмову у задоволенні позову ОСОБА_4.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Згідно з частиною першою статті 179 ЦПК України 2004 року предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску

строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення.

Оскільки позивач пред'явив позов про повернення дитини, а не про визначення місця її проживання, то він мав довести, що дитина проживала з ним і без його згоди відповідачі (дід і баба) неправомірно змінили її місце проживання.

Доводи касаційної скарги про те, що суди не врахували висновок Обухівської районної державної адміністрації Київської області, безпідставні, оскільки у самому висновку зазначено, що дитина має проживати з батьком у разі перебування матері дитини за кордоном, а на час ухвалення районним судом рішення суду мати дитини була в Україні, повернулася на постійне місце проживання за адресою, де проживала і проживає її дитина, проте навіть не була судом залучена до участі у справі. А районний суд, посилаючись, що немає доказів того, що мати дитини у подальшому знову не покине Україну, фактично ухвалив рішення на припущеннях, що заборонено вимогами частини четвертої статті 60 ЦПК України 2004 року.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 січня 2018 року у справі № 372/4890/15-ц (провадження № 61-1406св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/71828879>.

Якщо дитина тривалий час проживала з дідом і бабою, яка призначена опікуном дитини рішенням органів опіки та піклування, а дитина категорично відмовляється проживати з матір'ю, то визначення її місця проживання з бабою і дідом відповідатиме найкращим інтересам дитини

04 квітня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2, в інтересах малолітньої ОСОБА_3, до ОСОБА_4, ОСОБА_5 про визначення місця проживання дитини, встановлення опіки та призначення опікуна.

Суди першої та апеляційної інстанції установили, що батьками ОСОБА_3 є ОСОБА_4 та ОСОБА_5.

До жовтня 2013 року малолітня ОСОБА_3 проживала з матір'ю ОСОБА_5 в орендованій квартирі за адресою: АДРЕСА_1.

З жовтня 2013 року і до цього часу дитина проживає з бабою ОСОБА_1 та дідом ОСОБА_2 (батьками ОСОБА_5) за адресою: АДРЕСА_2.

Відповідно до висновку виконкому Київської районної в місті Полтаві ради від 10 травня 2016 року є доцільним визначити місцем проживання малолітньої ОСОБА_3 разом із ОСОБА_1 та ОСОБА_2 та призначити опікуном ОСОБА_1.

Також у вказаному рішенні виконкому констатовано, що під час розгляду цивільних справ неодноразово з'ясовувалася думка малолітньої дитини. ОСОБА_3 категорично відмовилася від повернення до матері та стверджувала, що проживати із дідом та бабою пішла за власним бажанням.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги ОСОБА_1, ОСОБА_2, в інтересах малолітньої ОСОБА_3, до ОСОБА_4, ОСОБА_5 про визначення місця проживання дитини, встановлення опіки та призначення опікуна задоволено. Визначено місце проживання малолітньої ОСОБА_3 з бабою ОСОБА_1 та дідом ОСОБА_2. Призначено опікуном малолітньої ОСОБА_3 бабу ОСОБА_1.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

За частиною третьою статті 161 СК України якщо орган опіки та піклування або суд визнав, що жоден із батьків не може створити дитині належних умов для виховання та розвитку, на вимогу баби, діда або інших родичів, залучених до участі у справі, дитина може бути передана комусь із них. Якщо дитина не може бути передана жодній із цих осіб, суд на вимогу органу опіки та піклування може постановити рішення про відібрання дитини від особи, з якою вона проживає, і передання її для опікування органу опіки та піклування.

Суд першої інстанції, з висновком якого погодився суд апеляційної інстанції, дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_3 з рідними бабою та дідом.

Суди першої та апеляційної інстанцій при цьому виходили із інтересів дитини.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 4 квітня 2018 року у справі № 552/1619/16-ц (провадження № 61-3991св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73304388>.

4. Врахування думки дитини

При вирішенні питань, які стосуються її життя, дитині, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечено право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини надається належна увага згідно з її віком і зрілістю

25 березня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_4 до ОСОБА_6 про визначення місця проживання дитини та надання дозволу на тимчасовий виїзд неповнолітньої дитини за кордон без згоди та супроводу батька.

Суди установили, що позивач ОСОБА_4 і відповідач ОСОБА_6 з 06 червня 1999 року до 19 листопада 2010 року перебували у шлюбі, в якому в них народилися донька ОСОБА_11 та син ОСОБА_9.

14 листопада 2015 року між ОСОБА_4 та громадянином Республіки Польща ОСОБА_12 зареєстрований шлюб. ОСОБА_4 має дозвіл на проживання в Республіці Польща та зареєстрована за місцем реєстрації її чоловіка ОСОБА_12. Матеріали справи підтверджують, що ОСОБА_4 працевлаштована в Республіці Польща.

У судовому засіданні суд першої інстанції з'ясував думку неповнолітнього ОСОБА_9, який зазначив, що зараз він проживає з мамою ОСОБА_4 та хотів би проживати з мамою надалі, а також хотів би поїхати до Республіки Польща з мамою.

Орган опіки та піклування не заперечував щодо задоволення позову в частині надання дозволу на тимчасовий виїзд за кордон дитини та зазначав, що мати вказує конкретну країну, термін перебування та адресу проживання неповнолітнього в Республіці Польща, а тому права батька на спілкування з дитиною не будуть порушені.

Рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково – визначено місце проживання неповнолітнього ОСОБА_9 з матір'ю ОСОБА_4, а у задоволенні вимог про надання дозволу для виїзду за кордон відмовлено з мотивів того, що тимчасовий виїзд дитини за кордон строком на 1 рік порушить право батька на участь у вихованні та спілкуванні з сином, що може спричинити втрату контакту батька з дитиною.

Суд апеляційної інстанції скасував рішення суду першої інстанції і надав дозвіл на виїзд дитини за кордон, враховуючи те, що оскільки місце проживання дитини визначене з матір'ю, то надання дозволу на тимчасовий виїзд за кордон неповнолітньої дитини без згоди та супроводу батька до Республіки Польща строком на один рік у супроводі матері відповідає якнайкращим інтересам дитини, а оскільки відома адреса перебування дитини у Республіці Польща, то права батька на спілкування й підтримання зв'язку з сином не порушуються.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

На сьогодні існує широкий консенсус, у тому числі в міжнародному праві, на підтримку ідеї про те, що в усіх рішеннях, що стосуються дітей, забезпечення їх найкращих інтересів повинно мати першочергове значення. Найкращі інтереси дитини залежно від їх характеру та серйозності можуть перевищувати інтереси батьків.

При цьому при вирішенні питань, які стосуються її життя, дитині, здатній сформулювати власні погляди, має бути забезпечено право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що її стосуються, причому поглядам дитини приділяється належна увага згідно з її віком і зрілістю.

Положення про рівність прав та обов'язків батьків у вихованні дитини не може тлумачитися на шкоду інтересам дитини, а тимчасовий виїзд дитини за кордон (із визначенням конкретного періоду) у супроводі того з батьків, з ким визначено її місце проживання та який здійснює забезпечення дитині рівня життя, необхідного для всебічного розвитку, не може беззаперечно свідчити про позбавлення іншого з батьків дитини передбаченої законодавством можливості брати участь у її вихованні та спілкуванні з нею. У такій категорії справ узагальнений та формальний підхід є неприпустимим, оскільки сама наявність в одного з батьків права відмовити в наданні згоди на тимчасовий виїзд дитини за кордон з іншим з батьків є суттєвим інструментом впливу, особливо у відносинах між колишнім подружжям, який може використовуватися не в інтересах дитини. Кожна справа потребує детального вивчення ситуації, врахування різноманітних чинників,

які можуть вплинути на інтереси дитини, у тому числі її думки, якщо вона відповідно до віку здатна сформулювати власні погляди.

Відповідно до правової позиції, викладеної в постанові Великої Палати Верховного Суду від 04 липня 2018 року № 14-244цс18, при вирішенні питання про надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини за кордон судам необхідно встановити обставини, які свідчать про те, що тимчасовий виїзд за кордон у супроводі одного з батьків відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Правильним є висновок апеляційного суду, що з урахуванням того, що неповнолітній ОСОБА_9 бажає проживати в Республіці Польща разом із матір'ю та що згідно з рішенням суду його місце проживання визначено з ОСОБА_4, а батько, не даючи згоди на виїзд дитини за кордон, порушує права дитини, в якнайкращих інтересах дитини є надання дозволу на тимчасовий виїзд ОСОБА_6 за кордон до Республіки Польща строком на рік без згоди та супроводу ОСОБА_6.

Ураховуючи встановлені обставини, зокрема те, що дитина проживає з матір'ю (проти чого відповідач не заперечує), яка забезпечує їй повний і гармонійний фізичний, розумовий, духовний, моральний і соціальний розвиток, а також рівень життя, необхідний для такого розвитку; заслухавши думку дитини та урахувавши те, що дитина тривалий час провела у Польщі, де вона зарахована на навчання, а мати має постійну роботу, житло і здатна забезпечити дитину усім необхідним, а також узявши до уваги положення статей 157, 161 СК України, апеляційний суд дійшов обґрунтованого висновку, що надання дозволу на тимчасовий виїзд дитини з матір'ю до Польщі із зазначенням певного періоду, на який видається такий дозвіл, відповідатиме найкращим інтересам дитини.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 березня 2019 року у справі № 165/2240/16-ц (провадження № 61-29942св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80950551>.

Визначаючи місце проживання дитини, суд може врахувати її думку щодо проживання з одним із батьків, проте згода дитини на проживання з одним із батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо вона не буде відповідати і сприяти захисту прав та інтересів дитини

09 листопада 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у попередньому судовому засіданні у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з батьком та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Суд установив, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі з 2011 року, який розірвано у судовому порядку у 2016 році.

У період шлюбу у сторін народився син ОСОБА_5.

Після розлучення дитина постійно змінювала місце проживання, періодично проживала з батьком та поверталася до матері. Між сторонами була досягнута домовленість про проживання дитини тиждень з батьком, тиждень з матір'ю.

З батьком дитина проживає у двокімнатній квартирі, де для нього створені належні матеріально-побутові умови, дитина має спальне місце, місце для занять та зберігання речей.

Батько дитини ОСОБА_1 перебуває у шлюбі з ОСОБА_6, яка також проживає за вказаною адресою. Крім того, в зазначеній квартирі проживає донька ОСОБА_6 ОСОБА_7, а також спільна дитина ОСОБА_8.

З матір'ю малолітній проживає у трікімнатній квартирі, де створено належні матеріально-побутові умови для проживання дитини. Крім того, у квартирі проживають батьки та брат відповідача.

13 березня 2019 року орган опіки та піклування виконкому Миколаївської міської ради надав суду висновок про визначення місця проживання дитини, згідно з яким вважав доцільним визначити місце проживання дитини з батьком.

З висновку вбачається, що Служба у справах дітей встановила, що батьки дитини перебували у шлюбі, який на цей час розірвано. Після розлучення дитина постійно змінювала місце проживання, періодично проживала з батьком та поверталася до матері. Як і в батька, так і в матері створено належні матеріально-побутові умови для перебування дитини. За інформацією Миколаївського міського центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді підстав, які б перешкождали проживанню дитини з батьком чи матір'ю, фахівці не виявили. Однак під час відвідування спеціалістом служби родини батька під час бесіди малолітній ОСОБА_5 виразив бажання проживати з батьком.

З додаткового акта психологічного дослідження вбачається, що батько маніпулює свідомістю дитини. Образливі висловлювання на адресу матері з боку батька та членів його сім'ї призводять до втрати у дитини сторін інтересу до навчання, прояву агресії. Не дотримуючись усних домовленостей з матір'ю дитини, зокрема, щодо графіку перебування сина, батько тим самим принижує її гідність в очах сина. Дитина як губка вбирає поведінку дорослих, проте через свій вік та відсутність життєвого досвіду не може реально оцінити ситуацію та її наслідки.

Рішенням суду першої інстанції відмовлено в задоволенні первісного та зустрічного позовів.

Рішенням суду апеляційної інстанції задоволено апеляційну скаргу ОСОБА_2 та визначено місце проживання з матір'ю.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Відповідно до частин першої, другої статті 161 СК України якщо мати та батько, які проживають окремо, не дійшли згоди щодо того, з ким із них буде проживати малолітня дитина, спір між ними може вирішуватися органом опіки та піклування або судом.

Під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини беруться до уваги ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста

прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення.

Орган опіки та піклування або суд не можуть передати дитину для проживання з тим із батьків, хто не має самостійного доходу, зловживає спиртними напоями або наркотичними засобами, своєю аморальною поведінкою може зашкодити розвиткові дитини.

Під час розгляду справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини, враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо, а також дотримуватися балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини і обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Ураховуючи наведене, апеляційний суд за результатами психологічних досліджень та спостережень під час психокорекційної роботи з дитиною практичного психолога ОСОБА_10 та встановленою однаковою прихильністю дитини до обох батьків, з урахуванням обставин справи, віку дитини, для забезпечення прав та інтересів дійшов обґрунтованого висновку про те, що місце проживання малолітнього ОСОБА_4 має бути визначено разом із матір'ю ОСОБА_2, тому що вона створила більш сприятливі умови для проживання дитини, її гармонійного психологічного розвитку, і це не вплине на реалізацію батьком своїх прав щодо участі у вихованні сина.

Батько дитини, який, безсумнівно, відіграє важливу роль у житті та розвитку дитини, має право та обов'язок піклуватися про здоров'я дитини, стан її розвитку, незалежно від того, з ким дитина буде проживати.

Відповідно до частин першої, другої статті 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.

Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Разом із тим згода дитини на проживання з одним із батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини.

Доводи касаційної скарги про неврахування судом апеляційної інстанції думки дитини щодо її бажання проживати разом із батьком є непереконливими з огляду на малолітній вік дитини, тривалий час проживання з батьком та конфлікт між батьками щодо визначення місця її проживання.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 9 листопада 2020 року у справі № 487/7241/18 (провадження № 61-22623св19) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92842114>.

Аналогічна правова позиція викладена також у постанові КЦС ВС від 27 листопада 2019 року у справі № 400/829/17 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86139330>;

постанові КЦС ВС від 24 жовтня 2018 року у справі № 487/545/17-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/77586566>;
постанові КЦС ВС від 24 жовтня 2019 року у справа № 585/2392/18 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/85295564>.

Озвучена в судовому засіданні думка дитини не є єдиною підставою, яка враховується при вирішенні питання про визначення місця її проживання, оскільки думка дитини не завжди може відповідати її інтересам, може бути висловлена під впливом певних зовнішніх факторів, наприклад таких, як тривалий час проживання дитини з одним із батьків без можливості повноцінного спілкування з тим із батьків, з ким дитина не проживає.

Одночасно з вирішенням вимоги про визначення місця проживання дитини суд може вирішити і вимогу про зобов'язання відповідача передати дитину для постійного проживання з позивачем

22 грудня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про визначення місця проживання малолітньої дитини, передання дитини, стягнення аліментів.

ОСОБА_1 та ОСОБА_3 з 2013 року до 2018 року перебували в зареєстрованому шлюбі, під час якого народився ОСОБА_5.

Відповідно до інформації, наданої початковою школою № 46 Полтавської міської ради від 16 грудня 2019 року № 304 ОСОБА_5 з 02 січня 2018 року до 27 серпня 2019 року відвідував початкову школу № 46. Активну участь у виховному та навчальному процесах брали баба ОСОБА_11 та дід ОСОБА_10, оскільки мати працювала за кордоном.

12 серпня 2019 року ОСОБА_3 надав нотаріально посвідчену заяву, в якій вказав, що він не заперечує проти виїзду на тимчасове місце проживання до Словацької Республіки малолітнього сина ОСОБА_5.

Розпорядженням Турківської районної державної адміністрації Львівської області 12 лютого 2020 року № 46 визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_5 з батьком ОСОБА_3 за АДРЕСА_2.

Відповідно до довідки від 03 березня 2020 року № 167, виданої Турківською загальноосвітньою школою I-III ступенів № 1, ОСОБА_5 проживає та зареєстрований за АДРЕСА_2. Відвідує підготовчу групу для зарахування до 1-го класу з 19 листопада 2019 року.

Згідно із висновком, затвердженим рішенням виконавчого комітету Шевченківської районної в м. Полтаві ради як органу опіки та піклування від 27 жовтня 2020 року № 231, місце проживання малолітнього ОСОБА_5 визначено разом із матір'ю ОСОБА_1.

Листом від 24 липня 2020 року № К01-12-022-06/88 департамент з питань реєстрації Полтавської міської ради від 24 липня 2020 року повідомив, що 24 липня 2020 року ОСОБА_5 було поновлено в реєстрації місця проживання у будинку АДРЕСА_1 на підставі розпорядження міського голови Турківської міської ради

Львівської області про скасування реєстрації та зняття з реєстрації місця проживання ОСОБА_5 від 08 травня 2020 року № 33-ОД.

Суд апеляційної інстанції заслухав думку малолітнього ОСОБА_5, який виявив бажання проживати разом із батьком у м. Турка Львівської області.

Рішенням суду першої інстанції позов ОСОБА_1 задоволено частково. Визначено місце проживання малолітньої дитини ОСОБА_5 разом із матір'ю ОСОБА_1 за АДРЕСА_1. Зобов'язано ОСОБА_3 передати малолітнього сина для постійного проживання з матір'ю ОСОБА_1.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції скасовано та ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні позову ОСОБА_1 відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

За змістом статті 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї.

Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання, у тому числі при вирішенні спору про позбавлення батьківських прав, поновлення батьківських прав, а також спору щодо управління її майном.

Система правосуддя прислухається до дітей, серйозно ставиться до їх думок і гарантує, що інтереси дітей захищені. Належна увага повинна приділятися поглядам та думці дитини відповідно до її віку і зрілості.

При з'ясуванні думки дитини доцільно зважати на те, що оцінка дитиною поведінки своїх батьків, життєвих обставин може бути необ'єктивною та зумовленою різними важелями впливу. У зв'язку з цим законодавець передбачив право суду постановити рішення всупереч думці дитини, якщо цього вимагають її інтереси (частина третя статті 171 СК України).

Згода дитини на проживання з одним із батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та сприяти захисту прав та інтересів дитини.

Опитування та збір заяв дітей повинні, наскільки це можливо, проводити кваліфіковані фахівці.

Колегія суддів зауважує, що сім'я є цінною для розвитку дитини, і коли вона руйнується, батьки, які почали проживати окремо, мають віднайти способи захистити дитину і забезпечити те, що їй потрібно, щоб дитина зростала у благополучній атмосфері, повноцінно розвивалася та не зазнавала негативного впливу. Ситуація, в якій батьки не в змозі віднайти такі способи за взаємним погодженням, потребує втручання органів державної влади, зокрема суду, з метою забезпечення належних стосунків між дитиною й батьками, які є фундаментальними для благополуччя дитини. Діти потребують уваги, підтримки і любові обох батьків. Діти є найбільш вразливою стороною під час будь-яких сімейних конфліктів.

Встановлені судами обставини справи свідчать про наявність однакових належних матеріально-побутових умов і у матері, і у батька для проживання дитини.

Два висновки органів опіки та піклування з різних міст України, в яких мають місце проживання батьки дитини, є протилежними.

Колегія суддів, виходячи із обставин справи, вважає висновки суду першої інстанції більш обґрунтованими.

Колегія суддів зазначає, що на користь проживання сина ОСОБА_5 з матір'ю свідчить те, що після розлучення батьків у 2018 році дитина постійно проживала (була зареєстрована) у м. Полтава за місцем проживання матері, батько надав у 2019 році згоду на виїзд та проживання дитини на території Словацької Республіки.

У листопаді 2019 року батько вчинив самовільні, без погодження з матір'ю, дії щодо зміни місця проживання дитини на м. Турка Львівської області та обмежував контакти дитини з матір'ю. Суд не може поблажливо ставитись до подібних вчинків.

Суд взяв до уваги, що місце реєстрації малолітнього ОСОБА_5 було поновлено у м. Полтаві за місцем проживання матері.

ОСОБА_1 через незначний проміжок часу після зміни батьком місця проживання звернулася до суду з цим позовом.

При цьому батько не заявляв у цій справі вимог про визначення місця проживання дитини.

Колегія суддів також бере до уваги необхідність підтримки постійних родинних стосунків ОСОБА_5 із рідним братом ОСОБА_14, 2019 року народження.

Відомостей про те, що існували які-небудь суперечності або складності у спілкуванні дитини з батьком у період проживання дитини з матір'ю матеріали справи не містять.

Колегія суддів вважає, що вказані обставини свідчать про те, що проживання дитини в сім'ї з матір'ю відповідає найкращим інтересам малолітнього ОСОБА_5.

ОСОБА_5 тривалий час проживав у тісному контакті з батьком та його родичами, які не давали дитині можливості повноцінно спілкуватись з матір'ю, тому ці обставини очевидно вплинули на думку семирічної дитини, яку вона висловила у судовому засіданні суду апеляційної інстанції.

Суди не встановили обставин, які б могли достовірно свідчити, що зміна місця проживання малолітнього ОСОБА_5 загрожує дитині психологічно або фізично чи призведе до негативних для дитини наслідків, створить для нього нестерпні умови.

Виходячи із наведеного, колегія суддів погоджується з висновком суду першої інстанції про визначення місця проживання малолітньої дитини ОСОБА_5 з матір'ю ОСОБА_1 за АДРЕСА_1 і зобов'язання відповідача передати дитину матері.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 грудня 2021 року у справі № 554/1124/20 (провадження № 61-18504св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102221063>.

Якщо дитина малолітнього віку, судові рішення не може бути скасоване лише з тих підстав, що думка дитини не була з'ясована

23 травня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини.

Суди установили, що з 2009 року ОСОБА_1 та ОСОБА_2 перебували у зареєстрованому шлюбі. Сторони є батьками малолітньої дитини ОСОБА_3.

У 2017 році шлюб між сторонами розірвано у судовому порядку.

Згідно з актом Ляхчанської сільської ради Сарненського району Рівненської області від 13 березня 2017 року ОСОБА_1 з 1990 року до 27 листопада 2009 року проживала в селі Глушиця Сарненського району Рівненської області. 04 серпня 2016 року вона разом із малолітньою дочкою ОСОБА_5 приїхала проживати за вказаною адресою. У періоди з 08 вересня до 11 листопада 2016 року та з 19 листопада 2016 року до 02 березня 2017 року позивач перебувала в Республіці Польща на тимчасових заробітках.

Орган опіки та піклування виконавчого комітету Славутської міської ради Хмельницької області надав висновок від 05 липня 2017 року № 04-31/869 про доцільність визначення місця проживання малолітньої ОСОБА_3 разом із матір'ю ОСОБА_1.

Рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій позовні вимоги ОСОБА_1 задоволено та визначено місце проживання дитини з матір'ю.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Відповідно до частин першої, другої статті 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини.

Відповідно до частин першої та другої статті 171 СК України дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками спору щодо її місця проживання.

З цією метою дитині, зокрема, надається можливість бути заслуханою під час будь-якого судового чи адміністративного розгляду, що торкається дитини, безпосередньо або через представника чи відповідний орган у порядку, передбаченому процесуальними нормами національного законодавства. Закріплення цього права підкреслює, що дитина є особистістю, з думкою якої потрібно рахуватись, особливо при вирішенні питань, які безпосередньо її стосуються.

Разом із тим згода дитини на проживання з одним із батьків не повинна бути абсолютною для суду, якщо така згода не буде відповідати та захищати права

та інтереси дитини, передбачені Конвенцією про права дитини та Декларацією прав дитини.

З урахуванням наведеного доводи касаційної скарги про те, що суди не з'ясували думку дитини щодо питань, які стосуються її особисто, є непереконливими з огляду на малолітній вік дитини та можливий психологічно-травматичний вплив на неї при встановленні таких обставин за її участю.

Отже, повно та об'єктивно дослідивши всі обставини справи, зібрані докази і давши їм належну правову оцінку, суд першої інстанції, з рішенням якого погодився апеляційний суд, дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 травня 2018 року у справі № 682/966/17 (провадження № 61-14940св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342337>.

З досягненням віку десяти років у дитини з'являється право не лише бути вислуханою і почутою, а й брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема у визначенні місця проживання

28 жовтня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дітей ОСОБА_4, ОСОБА_5 та ОСОБА_6 з матір'ю.

Суд установив, що ОСОБА_1 та ОСОБА_2 з 2006 року до 2009 року та з січня 2014 року до листопада 2018 року перебували у зареєстрованому шлюбі.

За час шлюбу у них народилося троє дітей: ОСОБА_4, ОСОБА_5 та ОСОБА_6.

14 грудня 2018 року ОСОБА_2, скориставшись відсутністю ОСОБА_1, силоміць разом зі своїми родичами зайшов до її місця проживання, подолавши опір її батьків, забрав трьох малолітніх дітей.

У січні 2019 року ОСОБА_2 звернувся до суду з зустрічним позовом до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дітей із батьком, мотивуючи вимоги тим, що з жовтня 2018 року він із ОСОБА_1 проживають окремо один від одного, а з грудня 2018 року діти проживають разом із ним. До цього часу ОСОБА_1 забороняла йому відвідувати дітей, спілкуватися та проводити час з ними, що позбавляло його можливості виховувати дітей. Між ними не було досягнуто згоди щодо визначення місця проживання дітей.

Рішенням Першотравневого районного суду Донецької області від 12 листопада 2019 року, залишеним без змін постановою Донецького апеляційного суду від 11 лютого 2020 року, позов ОСОБА_1 задоволено частково, визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_6 з матір'ю ОСОБА_1. Зустрічний позов ОСОБА_2 задоволено частково, визначено місце проживання малолітніх ОСОБА_4 та ОСОБА_5 з батьком ОСОБА_2.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Стаття 141 СК України визначає, що мати, батько мають рівні права та обов'язки щодо дитини, незалежно від того, чи перебували вони у шлюбі між собою. Розірвання шлюбу між батьками, проживання їх окремо від дитини не впливає на обсяг їхніх прав і не звільняє від обов'язків щодо дитини.

Згідно з положеннями частин першої, другої статті 160 СК України місце проживання дитини, яка не досягла десяти років, визначається за згодою батьків. Місце проживання дитини, яка досягла десяти років, визначається за спільною згодою батьків та самої дитини.

При вирішенні спору про місце проживання дитини належить звертати особливу увагу на її вік та з'ясувати, з ким із батьків вона бажає проживати. Вирішуючи спори між батьками, які проживають окремо, про те, з ким із них дитина залишається, суд, виходячи із рівності прав та обов'язків батька й матері щодо своїх дітей, повинен ухвалити рішення, яке відповідало б якнайкращим інтересам дитини. При цьому суд враховує, хто з батьків виявляє більшу увагу до дітей і турботу про них, їхній вік і прихильність до кожного з батьків, особисті якості батьків, можливість створення належних умов для виховання, маючи на увазі, що перевага в матеріально-побутовому стані одного з батьків сама по собі не є вирішальною умовою для передання йому дітей.

У частинах першій, другій статті 171 СК України встановлено, що дитина має право на те, щоб бути вислуханою батьками, іншими членами сім'ї, посадовими особами з питань, що стосуються її особисто, а також питань сім'ї. Дитина, яка може висловити свою думку, має бути вислухана при вирішенні між батьками, іншими особами спору щодо її виховання, місця проживання.

У рішенні Європейського суду з прав людини від 11 липня 2017 року у справі «М. С. проти України» (заява № 2091/13) суд зауважив, що при визначенні найкращих інтересів дитини у кожній конкретній справі необхідно враховувати два аспекти: по-перше, інтересам дитини найкраще відповідає збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я є особливо непридатною або неблагополучною; по-друге, у найкращих інтересах дитини є забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагонадійним (параграф 76).

Урахування думки дитини щодо її життя передбачає й стаття 12 Конвенції з прав дитини, в якій записано, що Конвенція зобов'язує держави-учасниці забезпечити дитині, здатній формулювати власні погляди, право вільно висловлювати ці погляди з усіх питань, що стосуються її, і цим поглядам має приділятися належна увага, згідно з віком дитини та зрілістю.

Отже, з досягненням віку десяти років у дитини з'являється право не тільки бути вислуханою і почутою, а й право брати активну участь у вирішенні своєї долі, зокрема у визначенні місця проживання.

Аналіз наведених норм права, зокрема й практики Європейського суду з прав людини, дає підстави для висновку, що рівність прав батьків щодо дитини є похідною від прав та інтересів дитини на гармонійний розвиток та належне виховання,

й насамперед повинні бути визначені та враховані інтереси дитини, виходячи із об'єктивних обставин спору, а вже тільки потім права батьків.

Таким чином, суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, встановивши наявність практично однакових належних матеріально-побутових умов як у матері, так і у батька для проживання і виховання малолітніх дітей, врахувавши висновок органу опіки та піклування, а також бажання старших дітей проживати з батьком та їх прихильність до батька, оскільки він більш ретельно приділяє їм увагу, турбується, дбає про них, тоді як з матір'ю постійно виникали конфлікти, дійшов правильного висновку про доцільність в інтересах дітей визначити місце проживання малолітніх дітей ОСОБА_4 та ОСОБА_5 разом із батьком.

Верховний Суд також погоджується з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про визначення місця проживання малолітнього ОСОБА_6 з матір'ю, оскільки він у силу свого малолітнього віку (три роки) потребує тісного контакту з матір'ю, її піклування та турботи, крім того, відсутні докази на підтвердження того, що переміщення ОСОБА_6, за визначеним судом місцем проживання з матір'ю, поставить його під загрозу заподіяння фізичної або психічної шкоди або іншим шляхом створить для дитини нетерпиму обстановку.

Верховний Суд залишив судові рішення без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 28 жовтня 2020 року у справі № 241/47/19 (провадження № 61-5726св20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/92566601>.

Аналогічна правова позиція також викладена в:

постанові КЦС ВС від 25 липня 2019 року у справі № 761/15172/17-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/83272407>;

постанові КЦС ВС від 18 грудня 2018 року у справі № 610/2531/17 – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78978469>;

постанові КЦС ВС від 23 травня 2018 року у справі № 761/15172/17-ц – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74342337>.

Одне лише бажання дитини проживати з батьком не може бути безумовною підставою для зміни її місця проживання

18 грудня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про стягнення аліментів на дітей та за зустрічним позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_1 про визначення місця проживання дітей.

Батьками ОСОБА_4 та ОСОБА_3 є ОСОБА_2 та ОСОБА_1, які перебувають у зареєстрованому шлюбі з 2002 року, однак проживають окремо у зв'язку з погіршенням сімейних відносин.

Діти проживають разом із матір'ю в орендованій квартирі за адресою: АДРЕСА_1. Незважаючи на окреме проживання ОСОБА_1 разом із дітьми від ОСОБА_2, останній має можливість постійного спілкування з дітьми, які на вихідні

та канікули залишаються у батька вдома. При цьому ОСОБА_1 не чинить будь-яких перешкод у вихованні та побаченнях батька з дітьми.

Орган опіки та піклування Суворовської районної адміністрації Одеської міської ради надав суду висновок, яким визнано за доцільне визначити місце проживання дітей разом з їх батьком.

Опитаний у судовому засіданні малолітній ОСОБА_3 пояснив, що він проживає з матір'ю та бажає і далі проживати з нею. Водночас ОСОБА_4 зазначив, що він з понеділка до п'ятниці проживає з матір'ю, а у вихідні дні проживає у батька, та виявляє намір постійно проживати разом із ним, оскільки він його не сварить на відміну від матері.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційної інстанції, позовні вимоги задоволено частково – стягнуто аліменти з ОСОБА_2. У задоволенні зустрічного позову відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

В усіх діях щодо дітей, незалежно від того, здійснюються вони державними чи приватними установами, що займаються питаннями соціального забезпечення, судами, адміністративними чи законодавчими органами, першочергова увага повинна приділятися якнайкращому забезпеченню інтересів дитини.

Дитина є суб'єктом права і, незважаючи на незначний вік, неповну цивільну дієздатність, має певний обсяг прав. Одними з основних її прав є право висловлювати свою думку та право на врахування думки щодо питань, які стосуються її життя.

Проте суд має враховувати висловлену думку системно, з'ясовуючи належно фактичні обставини справи, досліджуючи та надаючи належну правову оцінку зібраним у справі доказам у їх сукупності, що в результаті сприятиме правильному вирішенню питання місця проживання дитини. Тільки так будуть забезпечені найкращі інтереси дитини, а не інтереси та бажання батьків, які вони не можуть чи не бажають вирішувати в позасудовий спосіб.

Під час розгляду справ щодо місця проживання дитини суди насамперед мають виходити з інтересів самої дитини (враховуючи при цьому сталі соціальні зв'язки, місце навчання, психологічний стан тощо) та балансу між інтересами дитини, правами батьків на виховання дитини й обов'язком батьків діяти в її інтересах.

Окрім прав батьків щодо дітей, діти теж мають рівні права та обов'язки щодо батьків (стаття 142 СК України), у тому числі й на рівне виховання батьками.

У справах про визначення місця проживання дитини суд повинен встановлювати усі обставини, які мають значення та дають підстави визначитись із тим, що відповідатиме найкращим інтересам дитини, не обмежуючись лише обставинами, на які посилаються сторони у своїх вимогах чи запереченнях.

Під час вирішення таких спорів доцільно та правильно керуватися виключно інтересами дитини, судам передусім потрібно впевнитися, що саме той із батьків, на чю користь буде прийнято рішення, створить для дитини належні умови для її морального, духовного та фізичного розвитку.

Відмовляючи у задоволенні зустрічного позову про визначення місця проживання дітей разом з ОСОБА_2, суд першої інстанції виходив із того, що малолітні діти проживають разом із матір'ю, яка створила всі необхідні умови для проживання, виховання та розвитку дітей. Одне лише бажання старшої дитини на проживання з батьком не може бути безумовною підставою для зміни їх місця проживання.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 18 грудня 2019 року у справі № 523/13088/17 (провадження № 61-45478св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86565535>.

5. Участь органів опіки та піклування

Рішення суду, яким вирішено питання лише про розірвання шлюбу, не є судовим рішенням, яке стосується визначення місця проживання дитини.

Участь органів опіки та піклування обов'язкова під час розгляду справ про визначення місця проживання дитини, інакше рішення суду, яким, зокрема, також вирішено питання місця проживання дитини, але без участі органів опіки та піклування, не може бути враховане як рішення про визначення місця проживання дитини

25 квітня 2018 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_3 до ОСОБА_8 про визначення місця проживання дитини з батьком.

Суди установили, що сторони є батьками малолітньої дитини ОСОБА_6. Рішенням Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 02 червня 2015 року шлюб між сторонами розірвано та їхню спільну дитину за клопотанням ОСОБА_3 залишено проживати з матір'ю ОСОБА_8. Згідно зі свідоцтвом про шлюб ОСОБА_8 зареєструвала шлюб із ОСОБА_4.

Орган опіки і піклування Івано-Франківської міської ради надав висновок про доцільність визначення місця проживання малолітнього ОСОБА_6 разом із батьком.

Згідно з висновком органу опіки і піклування Андрушівської районної державної адміністрації Житомирської області визнано за доцільне визначити місце проживання малолітнього ОСОБА_6 разом із матір'ю ОСОБА_8.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін рішенням апеляційного суду, ОСОБА_3 у задоволенні позову відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Верховний Суд в оцінці обставин справи констатує, що, ухвалюючи рішення про відмову у задоволенні позову, суди першої та апеляційної інстанцій не врахували, що рішення Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 02 червня 2015 року у цивільній справі № 346/2322/15-ц про розірвання шлюбу

за своєю правовою природою не є судовим рішенням про визначення місця проживання дитини у розумінні статті 19 СК України. Відповідно до частини четвертої зазначеної статті при розгляді судом спорів щодо місця проживання дитини обов'язковою є участь органу опіки та піклування, представленого належною юридичною особою. Але згадане рішення ухвалено лише на підставі заяви ОСОБА_3, без участі органу опіки та піклування, яким не складено відповідний письмовий висновок, умови проживання дитини з матір'ю судом не досліджувались, таким обставинам належної оцінки не було надано. Таким чином, під час розгляду зазначеної справи рішення Коломийського міськрайонного суду Івано-Франківської області від 02 червня 2015 року у справі № 346/2322/15-ц не могло бути враховано як рішення про визначення місця проживання неповнолітньої дитини.

Висновки судів, що умови проживання дитини з матір'ю тільки покращилися, є безпідставними, оскільки питання про оцінку умов проживання дитини з матір'ю в іншій судовій справі не досліджувались, рішення ухвалено на підставі заяви позивача про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

Під час розгляду цієї справи суди не надали належної оцінки тому, що висновок органу опіки та піклування щодо доцільності проживання дитини з матір'ю ґрунтується на поясненнях сторін, питання доходу сім'ї відповідача не досліджувалось. Суди також не дослідили в системному аналізі висновки органів опіки та піклування щодо визначення місця проживання дитини, не порівняли умови проживання дитини з батьком та з матір'ю, не з'ясувати матеріальне становище батьків, не встановили їх поведінку, а також не врахували інтереси дитини, а керувались виключно рішенням, ухваленим в іншій справі, про розірвання шлюбу, яким за згодою батька визначено місце проживання дитини з матір'ю.

Сам факт звернення позивача з позовом у цій справі свідчить, що обставини та умови проживання дитини з матір'ю могли змінитися, а тому суди першої та апеляційної інстанцій повинні повно та всебічно дослідити питання визначення місця проживання дитини, врахувавши, насамперед, її інтереси.

Зважаючи на наведене, а також на виняткове значення вирішення цієї справи саме для малолітньої дитини, взявши до уваги, що суди першої та апеляційної інстанцій не встановили усіх обставин, які б створили передумови для вирішення справи по суті, Верховний Суд зробив висновок про необхідність скасування оскаржуваних судових рішень з направленням справи на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 25 квітня 2018 року у справі № 344/2561/16-ц (провадження № 61-12422св18) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/73770505>.

Акти обстеження умов проживання та рішення органу опіки та піклування, висновок комісії з питань захисту прав дитини є лише доказами в цивільній справі, які підлягають оцінюванню в сукупності з іншими доказами під час розгляду справи

про визначення місця проживання дітей. Скасування цих документів не може бути самостійним способом захисту

05 вересня 2019 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Служби у справах дітей Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області, комісії з питань захисту прав дитини Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області про визнання незаконним рішення органу опіки та піклування Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області та скасування висновку комісії з питань захисту прав дитини Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області, скасування актів обстеження умов проживання та визнання незаконними дій (бездіяльності) Служби у справах дітей Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області.

Суд установив, що ОСОБА_1 та ОСОБА_4 з 03 вересня 2006 року перебувають у шлюбі, в якому народилися ОСОБА_3 та ОСОБА_2.

12 жовтня 2017 року до Служби у справах дітей Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області звернулася ОСОБА_4 щодо неправомірних дій чоловіка ОСОБА_1.

24 жовтня 2017 року комісія у складі начальника Служби у справах дітей Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області Н. Скубій, начальника відділу з питань соціального правового захисту та попередження правопорушень серед дітей ССД М. Супоровського, директора РЦСССДМ О. Нікітюк, головного спеціаліста ССД І. Голуб, на підставі усного звернення ОСОБА_4 провела обстеження умов проживання ОСОБА_2 та ОСОБА_3 за адресою: АДРЕСА_1, про що склала відповідні акти.

01 листопада 2017 року ОСОБА_4 звернулася із письмовою заявою до голови Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області, голови комісії з питань захисту прав дитини райдержадміністрації В. Ткачука щодо визначення місця проживання дітей із матір'ю.

Відповідно до висновку Ківерцівської районної державної адміністрації Волинської області від 13 листопада 2017 року № 38/02-18 встановлення місця проживання дітей ОСОБА_3 та ОСОБА_2 з матір'ю ОСОБА_4 за адресою: АДРЕСА_1 є доцільним та відповідає їх інтересам.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін рішенням апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Частиною другою статті 16 ЦК України встановлені способи захисту цивільних прав та інтересів.

Застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення.

Оскаржувані акти обстеження умов проживання та рішення органу опіки та піклування Ківерцівської районної державної, а також висновок комісії з питань захисту прав дитини є лише доказами у цивільній справі, які підлягають оцінці в сукупності з іншими доказами. Скасування цих документів не може бути самостійним способом захисту.

Також суд дійшов висновку, що не підлягає задоволенню вимога щодо визнання незаконними дій (бездіяльності) Служби у справах дітей Ківерцівської районної державної адміністрації, начальника служби у справах дітей Скубій Н. П. щодо проведення обстеження місця проживання, відібрання дочки ОСОБА_2 та неправомірне скерування документів на розгляд комісії з питань захисту прав дитини Ківерцівської районної державної адміністрації, оскільки порушення вимог чинного законодавства при вчиненні цих дій не знайшло свого підтвердження під час судового розгляду справи, а також спростовується показаннями свідків.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 вересня 2019 року у справі № 158/427/18 (провадження № 61-41723св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84092070>.

Визначення місця проживання дитини розпорядженням органів опіки та піклування не позбавляє будь-кого з батьків права звернення до суду з аналогічними позовними вимогами

05 червня 2020 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про визначення місця проживання дитини з матір'ю.

ОСОБА_1 та ОСОБА_2 із 02 серпня 2008 року перебували в зареєстрованому шлюбі, який розірвано рішенням суду 2016 року.

У шлюбі в ОСОБА_1 та ОСОБА_2 народився син ОСОБА_3.

ОСОБА_3 проживає без реєстрації з ОСОБА_1.

Розпорядженням Галицької районної адміністрації Львівської міської ради від 25 жовтня 2017 року № 356 визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_3 з матір'ю ОСОБА_1.

22 січня 2018 року Личаківським районним судом м. Львова видано судовий наказ про стягнення з ОСОБА_2 аліментів на дитину ОСОБА_3.

З акта обстеження умов проживання від 23 січня 2018 року вбачається, що ОСОБА_2 проживає за адресою: АДРЕСА_2.

Відповідно до акта обстеження умов проживання від 19 лютого 2018 року малолітній ОСОБА_3 вказує, що хоче ночувати вдома з матір'ю.

Рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного, позовні вимоги задоволено. Визначено місце проживання малолітньої дитини ОСОБА_3 з матір'ю ОСОБА_1.

За результатами розгляду Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного цивільного суду прийняв постанову, в якій зазначив таке.

Визначаючи місце проживання дитини з матір'ю, розуміючи, що спір стосується вкрай чутливої сфери правовідносин, а дитина потребує уваги, підтримки і любові обох батьків, суди першої та апеляційної інстанцій під час вирішення спору надали першочергове значення саме найкращими інтересами дитини.

Отже, суди першої та апеляційної інстанцій у контексті першочергового врахування саме інтересів дитини, які переважають над інтересами батьків, дотрималися норм матеріального права, урахувавши висновок Галицької районної адміністрації Львівської міської ради від 19 жовтня 2017 року, відповідно до якого районна адміністрація як орган опіки та піклування вважала за доцільне визначити місце проживання дитини ОСОБА_3 разом із матір'ю ОСОБА_1.

Доводи касаційної скарги про те, що між батьками відсутній спір щодо визначення місця проживання дитини спростовуються матеріалами справи, а також процесуальною поведінкою відповідача. Батьки передали питання про визначення місця проживання дитини на розгляд суду, який і вирішив це, ініційоване, зокрема, матір'ю дитини питання.

Посилання відповідача на те, що розпорядженням Галицької районної адміністрації Львівської міської ради від 25 жовтня 2017 року № 356 вже визначено місце проживання малолітнього ОСОБА_3 з матір'ю відповідно до частини третьої статті 19 СК України, не позбавляє особу права на звернення до суду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 червня 2020 року у справі № 463/6062/17 (провадження № 61-47978св18) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89732934>.

6. Процесуальні питання у справах про визначення місця проживання дитини

У разі надходження заяви (клопотання) про «доповнення» чи «уточнення» позовних вимог позивачем суд, керуючись її змістом, а також змістом раніше поданої позовної заяви та конкретними обставинами справи, повинен розцінювати її або як подання іншого (ще одного) позову, або як збільшення чи зменшення розміру позовних вимог, або як об'єднання позовних вимог, або як зміну предмета чи підстав позову

12 січня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Служба у справах дітей Печерської районної в місті Києві державної адміністрації, Служба у справах дітей Краматорської міської ради, про визначення місця проживання дитини.

Суд першої інстанції відкрив провадження за зазначеним позовом.

ОСОБА_2 звернулась до суду із зустрічною позовною заявою до ОСОБА_1, третя особа – орган опіки та піклування виконавчого комітету міської ради, про визначення місця проживання дитини.

Пізніше вона подала до суду уточнений зустрічний позов.

Суд першої інстанції залишив без розгляду уточнений зустрічний позов ОСОБА_2.

Апеляційний суд ухвалу суду першої інстанції в частині залишення без розгляду уточненого зустрічного позову ОСОБА_2 скасував і направив справу до суду першої інстанції для продовження розгляду.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Відповідно до пункту 2 частини другої статті 49 ЦПК України позивач вправі збільшити або зменшити розмір позовних вимог до закінчення підготовчого засідання або до початку першого судового засідання, якщо справа розглядається в порядку спрощеного позовного провадження.

Згідно із частиною третьою статті 49 ЦПК України до закінчення підготовчого засідання позивач має право змінити предмет або підстави позову шляхом подання письмової заяви.

Зміна предмета позову означає зміну вимоги, з якою позивач звернувся до відповідача, а зміна підстав позову – це зміна обставин, на яких ґрунтується вимога позивача. Одночасна зміна і предмета, і підстав позову не допускається.

На відміну від викладеного правові підстави позову – це зазначена в позовній заяві нормативно-правова кваліфікація обставин, якими позивач обґрунтовує свої вимоги.

Водночас не вважаються зміною підстав позову доповнення його новими обставинами при збереженні у ньому первісних обставин та зміна посилання на норми матеріального чи процесуального права.

Незгода суду з наведеним у позовній заяві правовим обґрунтуванням щодо спірних правовідносин не є підставою для відмови у позові.

Отже, процесуальне законодавство не передбачає право позивача на подання заяв (клопотань) про «доповнення» або «уточнення» позовних вимог. Тому в разі надходження до суду однієї із зазначених заяв (клопотань) останній, виходячи з її змісту, а також змісту раніше поданої позовної заяви та конкретних обставин справи, повинен розцінювати її як подання іншого (ще одного) позову, чи збільшення або зменшення розміру позовних вимог, чи об'єднання позовних вимог, чи зміну предмета або підстав позову.

При цьому при поданні таких заяв (клопотань) позивач має дотримуватися правил вчинення відповідної процесуальної дії, недодержання яких тягне за собою процесуальні наслідки, передбачені ЦПК України.

Суд апеляційної інстанції встановив, що предмет зустрічного позову не змінений, збільшення зустрічних позовних вимог не відбулось, оскільки як у первісно поданому зустрічному позові, так і в уточненому зустрічному позові відповідач просила суд відмовити у задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 до ОСОБА_2, визначити місце проживання дитини ОСОБА_3 разом із матір'ю ОСОБА_2.

Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції про те, що відповідач ОСОБА_2 фактично змінила підстави та обґрунтування зустрічного позову, що передбачено приписами статті 49 ЦПК України. Враховуючи, що ОСОБА_2

до закінчення підготовчого засідання подала письмову заяву, якою, незважаючи на назву такої заяви, фактично лише змінила підстави позову, суд першої інстанції не вправі був залишати таку заяву без розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 12 січня 2022 року у справі № 234/11607/20 (провадження № 61-15126св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102562288>.

Під час вирішення питання щодо підсудності справи про визначення місця проживання дітей слід урахувувати проживання дітей понад один рік разом з одним із батьків на території України, про що іншому з батьків достеменно відомо, а також те, що в цей період в Україні не розглядалася вимога про повернення дітей до країни, в якій вони раніше проживали відповідно до положень Гаазької конвенції 1980 року, а умовою про підсудність є той факт, що Україна для дітей є новим звичайним місцем проживання і спір між сторонами підпадає під юрисдикцію судів України

10 вересня 2021 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Служба у справах дітей Шевченківської районної у м. Києві державної адміністрації, про визначення місця проживання дітей та стягнення додаткових витрат на дітей.

Суди установили, що сторони перебували у шлюбі з червня 2012 року та проживали у м. Лондоні (Велика Британія). Під час шлюбу у них народилися дві дочки. У січні 2016 року сімейні відносини між сторонами припинились, вони почали жити окремо. Протягом усього часу діти проживали разом із позивачем.

Між сторонами у м. Лондоні (Велика Британія) було укладено договір про участь у вихованні дітей та договір про їх утримання. З дозволу відповідача у липні 2018 року позивач разом із дітьми повернулась до України, де проживає у власному будинку разом з дітьми та новою родиною.

Вона створила належні умови для фізичного та духовного розвитку дітей, здійснює їх матеріальне забезпечення. Відповідач проти проживання дітей разом із матір'ю в Україні заперечує.

Рішенням районного суду позов задоволено, визначено місце проживання дітей разом із матір'ю. Суд першої інстанції виходив із того, що немає підстав, які свідчили б про непідсудність спору українському суду з огляду на положення Конвенції про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей 1996 року (далі – Гаазька конвенція про батьківську відповідальність 1996 року) або Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року.

Постановою апеляційного суду рішення суду першої інстанції змінено в частині визначення місця проживання дітей. Визначено місце проживання дітей разом із матір'ю за її місцем проживання. Постанову апеляційного суду мотивовано тим,

що доведеність сукупності умов, передбачених статтею 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року, наділяє суди України юрисдикцією щодо спорів, пов'язаних із визначенням місця проживання дітей. Суд першої інстанції правильно визнав за можливе вирішити спір щодо визначення місця проживання дітей та обґрунтовано задовольнив вимоги в цій частині.

Верховний Суд рішення районного суду в незмінній при апеляційному перегляді частині та постанову апеляційного суду в частині визначення місця проживання дітей залишив без змін з огляду на таке.

Відповідно до статті 5 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року судові або адміністративні органи Договірної Держави звичайного місця проживання дитини мають юрисдикцію вживати заходів, спрямованих на захист особи чи майна дитини. З урахуванням статті 7, у разі зміни звичайного місця проживання дитини на іншу Договірну Державу, юрисдикцію мають органи Держави нового звичайного місця проживання.

Відповідно до пункту 1 статті 7 Гаазької конвенції про батьківську відповідальність 1996 року у разі неправомірного переміщення або утримання дитини органи Договірної Держави, в якій дитина мала звичайне місце проживання безпосередньо до переміщення або утримання, зберігають свою юрисдикцію доти, доки дитина не набуде звичайного місця проживання в іншій Державі та а) кожна особа, установа або інший орган, які мають права опіки, не погодяться з переміщенням або утриманням або б) дитина не проживе в такій іншій державі протягом періоду, що становить принаймні один рік після того, як особа, установа або інший орган, які мають права опіки, дізналися або повинні були дізнатися про місцеперебування дитини; не триває розгляд прохання про повернення, поданого в цей період, та дитина прижилася в новому середовищі.

Встановивши, що на момент пред'явлення позову діти понад один рік проживають разом із матір'ю на території України, про що відповідачу було достеменно відомо, відповідач не надав доказів, що у цей період в Україні розглядається або ж розглядалась його вимога про повернення дітей відповідно до положень Гаазької конвенції 1980 року, суди з урахуванням вказаних норм міжнародного і цивільного права, а також умов про підсудність згідно з укладеним сторонами договором про виховання та утримання дітей, обґрунтовано виходили з того, що Україна стала дітям новим звичайним місцем проживання і спір між сторонами підпадає під юрисдикцію судів України.

Тлумачення частини першої статті 161 СК України свідчить, що під час вирішення спору щодо місця проживання малолітньої дитини враховується ставлення батьків до виконання своїх батьківських обов'язків, особиста прихильність дитини до кожного з них, вік дитини, стан її здоров'я та інші обставини, що мають істотне значення. До інших обставин, що мають істотне значення, можна віднести, зокрема: особисті якості батьків; відносини, які існують між кожним з батьків і дитиною (як виконують батьки свої батьківські обов'язки стосовно дитини, як враховують її інтереси, чи є взаєморозуміння між кожним з батьків і дитиною); можливість створення дитині умов для виховання і розвитку.

Встановивши, що діти більше ніж два з половиною роки проживають з позивачем в Україні, за час такого проживання набули стале коло спілкування, мають стійкий соціальний зв'язок із молодшими братами та родичами, перебувають у звичному етнічному та мовному середовищі, забезпечені належними житло-побутовими умовами, навчаються у закладах дошкільної та загальної освіти, їм створені умови для фізичного та духовного розвитку, надавши оцінку установленим обставинам справи крізь призму врахування найкращих інтересів дітей та врахувавши, що відповідач питання про визначення місця проживання дітей з ним і передачу йому їх на виховання не ставить, його заперечення проти позову зводяться до того, що вони мають проживати не в Україні, а у Великій Британії, а позивач місцем свого постійного проживання обрала Україну, суди зробили обґрунтований висновок про визначення місця проживання дітей з позивачем.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 вересня 2021 року у справі № 761/33136/19 (провадження № 61-6050св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99555920>.

7. Практика Європейського суду з прав людини у справах щодо визначення місця проживання дитини та про повернення дитини до попереднього місця проживання

СПРАВА «М.С. ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF M.S. v. UKRAINE) (Заява № 2091/13)

Стислий виклад рішення від 11 липня 2017 року

У вересні 2011 року дружина заявника разом з їхньою малолітньою донькою переїхала до свого дядька, не повідомивши заявника про місцезнаходження дитини. У зв'язку з цим заявник звернувся до райвідділу міліції із заявою про встановлення місцезнаходження його доньки. 01 грудня 2011 року заявник знайшов її у дитсадку в селі, де проживала його дружина, та одразу перевіз дитину до своєї квартири.

Наступного дня було проведено судово-медичне обстеження доньки заявника, в результаті якого на її тілі були зафіксовані легкі тілесні ушкодження. Незважаючи на численні заяви заявника про порушення міліцією кримінальної справи щодо його дружини за фактами стверджуваного викрадення і завдання дитині тілесних ушкоджень, у порушенні кримінальної справи було відмовлено.

У березні 2012 року мати заявника знову звернулася до правоохоронних органів із заявами про порушення кримінальної справи у зв'язку із вчиненням колишньою дружиною заявника та її дядьком розпусних дій стосовно доньки заявника. Проте незважаючи на неодноразові вказівки прокуратури, дослідна перевірка цих заяв проводилася поверхово і кожного разу міліція закривала провадження у справі у зв'язку з відсутністю складу злочину.

З набуттям новим Кримінальним процесуальним кодексом України від 2012 року чинності заявник, як представник своєї доньки, знову звернувся до органів міліції із заявою про вчинення вказаних розпусних дій стосовно його

доньки. У зв'язку з цим було розпочато досудове розслідування. За результатами судово-психіатричної експертизи щодо доньки заявника було встановлено, що дитина не схильна до фантазування. У рамках цього провадження їй було надано статус потерпілої і допитано. Під час допиту дитина пояснила, що у її присутності мати і дядько останньої ходили роздягненими і вчиняли дії сексуального характеру, а також, що дядько залучав до подібних дій і її саму. Незважаючи на свідчення дитини райвідділом міліції тричі закривалося провадження у справі, але прокуратура у порядку нагляду скасовувала відповідні постанови і повертала справу для проведення додаткового розслідування.

Крім того, у червні 2012 року районний суд постановив рішення, яким, зокрема, визначив місце проживання дитини разом із матір'ю. Заявник оскаржив це рішення в апеляційному та касаційному порядку, однак його було залишено без змін.

До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявник скаржився, не посиляючись на конкретне положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), що державні органи влади не провели ефективного розслідування стверджуваного вчинення розпусних дій щодо його малолітньої доньки. Також заявник скаржився за статтею 6 Конвенції, що національні суди визначили місце проживання його дитини неналежним чином. Європейський суд вирішив розглядати скарги заявника за статтею 8 Конвенції.

Розглянувши скарги заявника на непроведення державними органами ефективного розслідування стверджуваного вчинення розпусних дій щодо його малолітньої доньки, Європейський суд зазначив, що протягом семи місяців державні органи розглядали скаргу заявника лише в рамках дослідної перевірки, що не відповідає принципу ефективного засобу юридичного захисту. Провадження було розпочато тільки через два роки після вчинення стверджуваного злочину щодо доньки заявника. Така затримка звела нанівець ефективність подальшого розслідування. Крім того, під час розслідування дитина повторила свої показання, які вона надавала ще у квітні 2012 року, тобто приблизно через півтора роки після стверджуваних подій. Європейський суд звернув увагу, що відповідно до Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства допит дитини у справах такого типу має проводитися без необґрунтованої затримки. Також Європейський суд вказав, що незважаючи на неодноразові вказівки слідчому негайно прискорити розслідування, воно триває вже більше трьох років. Враховуючи значні недоліки та неналежне розслідування справи, Європейський суд дійшов висновку, що органи влади не виконали свого позитивного обов'язку провести ефективне розслідування у цій справі та забезпечити належний захист приватного життя дитини заявника, і констатував порушення статті 8 Конвенції у цьому зв'язку.

Європейський суд розглянув скаргу заявника щодо неналежного визначення національними судами місця проживання його доньки і, враховуючи тілесні ушкодження, зафіксовані на тілі дитини у грудні 2011 року, зазначив, що з огляду на матеріали справи твердження заявника про наявність ризику фізичного насильства щодо його доньки не були безпідставними. У зв'язку з цим національні

суди мали досить ретельно розглянути та врахувати конкретні обставини цієї справи з метою найкращого забезпечення інтересів дитини під час вирішення питання про піддання її підвищеному ризику порушення особистої недоторканності і безпеки у разі проживання з матір'ю. Європейський суд дійшов висновку, що підстави, на які посилалися національні суди при визначенні місця проживання доньки заявника, не можна вважати «належними та достатніми» і констатував порушення статті 8 Конвенції.

З огляду на зазначене Європейський суд констатував порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з відсутністю ефективного розслідування стверджуваного вчинення розпусних дій щодо дитини заявника та порушення статті 8 Конвенції у зв'язку з визначенням місця проживання дитини заявника.

Детальніше з текстом рішення Європейського суду з прав людини у справі «M.S. v. UKRAINE» (заява № 2091/13) можна ознайомитися за посиланням – <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-175140>.

СПРАВА «ЖУПАН ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF ZHUPAN v. UKRAINE) (Заяви № 38882/18 та № 50200/19)

Стислий виклад рішення від 7 жовтня 2021 року

У жовтні 2014 року рішенням Хустського районного суду Закарпатської області (далі – районний суд) місце проживання неповнолітньої дитини було визначено разом із заявницею. Поки заявниця перебувала у Чеській Республіці, її батьки, з якими проживала дитина, у серпні 2015 року добровільно віддали дитину батьку. Передача була засвідчена нотаріально.

03 листопада 2015 року районний суд задовольнив цивільний позов заявниці і, посилаючись на своє попереднє рішення про визначення місця проживання дитини, виніс рішення про повернення дитини заявниці, на виконання якого було відкрито виконавче провадження.

Рішенням районного суду у серпні 2017 року були задоволені позовні вимоги батька, враховуючи фактичну ситуацію дитини та її найкращі інтереси. Вказаний суд визначив місце проживання дитини з батьком. Суди апеляційної та касаційної інстанцій залишили це рішення без змін.

З листопада 2015 року до серпня 2019 року державний виконавець тричі намагався виконати рішення районного суду від 03 листопада 2015 року, проте дитина відмовлялася йти до заявниці. Крім того, державний виконавець двічі накладав штрафи на батька дитини за невиконання рішення суду про передачу дитини заявниці, а також звернувся до поліції щодо порушення кримінального провадження, яке за результатами проведеного розслідування було закрито у зв'язку із відсутністю складу злочину.

У серпні 2019 року Закарпатський апеляційний суд, враховуючи висновки суду про необхідність проживання дитини зі своїм батьком, скасував рішення суду від 03 листопада 2015 року.

До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявниця скаржилася за статтями 6 та 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) на невиконання органами державної влади рішення від 03 листопада 2015 року про передачу дитини заявниці. Європейський суд вирішив розглянути скаргу заявниці за статтею 8 Конвенції.

Європейський суд зазначив, що національні органи влади не вжили всіх належних заходів для забезпечення повернення дитини заявниці, а саме не забезпечили надання дитині належної професійної цільової підтримки. За конкретних обставин цієї справи така допомога становила частину необхідних заходів, вжиття яких органами державної влади розумно вимагалось для дотримання ними позитивних зобов'язань, передбачених статтею 8 Конвенції.

Європейський суд дійшов висновку, що до моменту ухвалення нового рішення про проживання дитини з батьком національні органи влади не виконали свого позитивного зобов'язання за статтею 8 Конвенції щодо забезпечення возз'єднання заявниці з дитиною.

Європейський суд зазначив, що у справах проти України уже встановлював, що нежиття належних заходів для виконання судових рішень стосовно дітей є наслідком недостатньо розвинутих законодавчих та адміністративних механізмів, які б могли прискорити добровільне дотримання домовленостей із залученням фахівців органів опіки та піклування. Крім того, наявні механізми не передбачали відповідні і конкретні заходи для забезпечення примусового виконання рішення відповідно до принципу пропорційності. З огляду на зазначене Європейський суд констатував порушення статті 8 Конвенції.

Детальніше з текстом рішення Європейського суду з прав людини у справі «ZHUPAN v. UKRAINE» (заяви № 38882/18 та № 50200/19) можна ознайомитися за посиланням – <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-214071>.

СПРАВА «МАМЧУР ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF MAMCHUR v. UKRAINE) (Заява № 10383/09)

Стислий виклад рішення від 16 липня 2015 року

У жовтні 2005 року дружина заявника у зв'язку із важкою хворобою разом із дитиною переїхала проживати до своєї матері.

Після смерті дружини заявника баба разом з онукою змінила місце проживання, не повідомивши заявника про місцезнаходження його дочки.

У 2006 році бабу призначено опікуном дитини, про що заявник дізнався згодом (2007 рік).

Заявник неодноразово звертався до суду із заявами про повернення його дочки; про негайне повернення його дочки; із окремою позовною заявою, вимагаючи скасування рішення про встановлення опіки (друге провадження у суді), у задоволенні якого судом було також відмовлено.

Після завершення першого та другого судових проваджень заявник продовжував безуспішно звертатися до органів влади зі скаргами на відсутність доступу до його дитини. Врешті-решт органи влади відмовили йому у розгляді його звернень з цього питання у подальшому.

До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявник скаржився за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) на втручання у його батьківські права, зокрема право на опікування дитиною та безперешкодне спілкування з нею, а також право на виховання дитини. Крім того, він скаржився за статтею 14 Конвенції, що під час здійснення права на повагу до сімейного життя його було піддано дискримінації через його стать та інвалідність. Заявник також скаржився на підставі пункту 1 статті 6 Конвенції та статті 13 Конвенції, що суди, які розглядали його справу, були упередженими, не застосували відповідне законодавство, несправедливо обмежили його процесуальні права, а також що їх рішення були несправедливими, дискримінаційними та необґрунтованими.

Європейський суд з прав людини зауважив, що оцінка загальної пропорційності будь-якого вжитого заходу, що може спричинити розрив сімейних зв'язків, вимагатиме від судів ретельної оцінки низки факторів та залежно від обставин відповідної справи вони можуть відрізнятись. Проте необхідно пам'ятати, що основні інтереси дитини є надзвичайно важливими. При визначенні основних інтересів дитини у кожному конкретному випадку необхідно враховувати дві умови: по-перше, у якнайкращих інтересах дитини буде збереження її зв'язків із сім'єю, крім випадків, коли сім'я виявляється особливо непридатною або явно неблагополучною; по-друге, у якнайкращих інтересах дитини буде забезпечення її розвитку у безпечному, спокійному та стійкому середовищі, що не є неблагополучним.

Розглянувши скарги заявника на стверджуване перешкоджання його доступу до дитини та неможливість для нього взяти участь у її вихованні, Європейський суд встановив, що, по-перше, заявник намагався отримати доступ до своєї дочки після смерті дружини; по-друге, враховуючи те, що баба переїхала з його дочкою до іншого місця проживання та звернення заявника до різних органів влади щодо допомоги в отриманні доступу до його дочки були безуспішними, він очевидно мав перешкоди у спілкуванні з нею; по-третє, з огляду на відповіді органів влади та висновки судів питання про реальний доступ батька до дитини не було ретельно досліджено. У зв'язку із цим Європейський суд дійшов висновку, що національні органи влади були зобов'язані зробити спробу врегулювати питання доступу заявника до його дитини та допомогти йому домогтися реального здійснення його батьківських прав. Отже, було порушення статті 8 Конвенції з огляду на невжиття органами влади жодного суттєвого заходу для забезпечення заявникові доступу до його дитини та його можливості взяти участь у її вихованні.

Щодо скарг заявника на стверджуване невинуватого встановлення опіки над його дитиною Європейський суд визнав, що втручання у батьківські права заявника було здійснено на достатніх законних підставах та переслідувало законну мету захисту прав інших осіб, а саме дитини, для того, щоб її було виховано у безпечному,

спокійному та стійкому середовищі. Проте Європейський суд не погодився з висновками національних органів влади, оскільки заявника не було залучено до процесу прийняття рішення, що призвело до встановлення опіки, його не було повідомлено про цей процес та не було запрошено взяти у ньому участь. Європейський суд зазначив, що майже жодної уваги не було приділено інтересам заявника щодо опікування його дитиною, як і інтересам дитини щодо збереження тісних зв'язків з її батьком. Таким чином, оскільки втручання у здійснення заявником його батьківських прав було здійснено не на основі всебічної та професійної оцінки повної сімейної ситуації та тих факторів, що стосуються інтересів заявника, Європейський суд встановив порушення статті 8 Конвенції.

Розглянувши скарги заявника на те, що при здійсненні його сімейних прав до нього та матері його дружини національні органи влади ставилися та продовжують ставитися по-різному, Європейський суд дійшов висновку, що необхідність розглядати вказані скарги окремо відсутня.

Крім того, Європейський суд, враховуючи свої висновки стосовно порушення процесуального аспекту статті 8 Конвенції, вирішив не розглядати питання про порушення пункту 1 статті 6 Конвенції у цій справі.

Європейський суд постановив, що було порушення статті 8 Конвенції з огляду на невжиття органами влади жодного суттєвого заходу для забезпечення заявникові доступу до його дитини та його можливості взяти участь у її вихованні, а також порушення статті 8 Конвенції з огляду на невинуватене встановлення опіки над дитиною заявника.

Детальніше з текстом рішення Європейського суду з прав людини у справі «МАМЧУР v. UKRAINE» (заява № 10383/09) можна ознайомитися за посиланням – <https://hudoc.echr.coe.int/ukr?i=001-156388>.

СПРАВА «Т.А. ТА ІНШІ ПРОТИ РЕСПУБЛІКИ МОЛДОВА» (CASE OF T.A. AND OTHERS v. The Republic of Moldova) (Заява № 25450/20)

Стислий виклад рішення від 30 листопада 2021 року

Ця справа стосувалася вилучення дитини з-під опіки її бабусі й дідуся, з якими вона провела перші п'ять років свого життя, її передачі біологічному батьку та способу, в який національні суди врахували найкращі інтереси дитини.

Заявники вказували, що дитина мала декілька серйозних хвороб і проблеми розвитку; вона потребувала постійного догляду та медичного лікування і не могла відвідувати школу. Дитина у віці п'яти років лише сім разів бачилася зі своїм батьком. Низка медичних, психологічних висновків та звітів соціальних служб заперечували зміну опіки. Згідно із цими висновками таке вилучення/передача дитини не слугувало її найкращим інтересам з огляду на наявність міцного зв'язку між нею та її бабусею і дідусям.

Національні суди вирішили встановити опіку біологічного батька над дитиною.

До Європейського суду з прав людини (далі – Європейський суд) заявники скаржилися на підставі того, що рішення про припинення їхньої опіки над онуком становило порушення статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція).

Європейський суд визнав статтю 8 Конвенції застосовною в цій справі, адже перший і другий заявники явно мали сімейний зв'язок із третім заявником (онуком Н.), з якими він проживав упродовж усього свого життя. Крім цього, рішення національних органів спричинили стан невизначеності, в якому Н. міг бути забраний від бабусі й дідуся в будь-який момент. Це було втручанням у право заявників на сімейне життя в розумінні цього положення Конвенції. Тому потрібно з'ясувати, чи було таке втручання згідно із законом, чи переслідувало легітимну мету захисту прав і свобод інших (біологічного батька А. С.) і чи було необхідним у «демократичному суспільстві».

Європейський суд зауважив, що ця справа переважно стосувалася способу, в який суди оцінили й урівноважили всі відповідні конкуруючі інтереси, і того, чи, зрештою, мотивувалися такі рішення найкращими інтересами дитини з урахуванням свободи розсуду національних органів. Зокрема, суди мали визначити обсяг ризику того, чи може бути заподіяна непоправна шкода стосункам між А. С. та його сином і возз'єднанню їхньої сім'ї, якщо Н. будуть й надалі виховувати вдома бабусю і дідуся, навіть якщо його батько регулярно буде відвідувати дитину.

Упродовж усього свого життя дитина ніколи не жила зі своїм батьком і була досить емоційно прив'язаною до своїх бабусі й дідуся. За таких обставин просте посилення на природний зв'язок між батьком та своєю дитиною видається недостатнім. Європейський суд дійшов висновку, що національні суди не провели достатньо ретельного розгляду глибини стосунків між А. С. та його сином і ризику їхнім стосункам у цій справі.

Суди також мали з'ясувати наявність та обсяг небезпеки фізичному і психологічному здоров'ю дитини в разі її передачі батькові, навіть якщо бабусю і дідуся будуть її регулярно відвідувати. Важливо відзначити й те, що в разі встановлення судами будь-якої небезпеки фізичному і психологічному здоров'ю всі інші міркування мають ураховуватися для захисту її здоров'я і добробуту.

Перші два заявники надали судам висновки спеціалізованого органу (органу опіки та піклування), психолога й сімейного лікаря, в яких усі вони рекомендували залишити дитину з бабусею та дідусем та попереджали про можливі серйозні наслідки здоров'ю дитини в разі їх роз'єднання.

Суди зосередили свою увагу на відсутності будь-яких доказів того, що А. С. не міг задовольняти потреби своєї дитини. Проте в цій справі особлива увага мала б приділятися перевірці факту того, чи може батько/мати фактично надавати потрібний догляд.

Один із важливих аспектів цієї справи полягав у тому, чи можна було захистити як інтереси дитини, так й інтереси возз'єднання сім'ї. Зокрема, суди вищих інстанцій не розглядали можливості тимчасового залишення Н. зі своїми бабусею та дідусем при одночасному забезпеченні частого й безперешкодного доступу батька до свого

сина для того, аби поступово налагоджувати стосунки між ними, при цьому не піддаючи дитину будь-якому безпосередньому ризику. За рішеннями національних судів, батько міг у будь-який момент забрати Н., що А. С. уже намагався зробити. Відсутність перехідних та підготовчих заходів для допомоги Н. та його батьку в налагодженні їхніх стосунків видається такою, що суперечить найкращим інтересам дитини.

Європейський суд повторив, що встановлення справедливого балансу між різними конкуруючими правами за Конвенцією є прерогативою національних судів, які мають можливість безпосередньо оцінювати сторони та матеріали у справі. Проте суди мають як переконливо обґрунтувати свої рішення, так і забезпечити процесуальну справедливість усього провадження. Хоч у цій справі наведені судами причини й були відповідними, вони не були достатніми. Крім того, провадження не могло вважатися справедливим у зв'язку з посиланням на заяви А. С. за відсутності будь-яких підтверджувальних доказів, тоді як, часом із явно формальних підстав, відхилялися документальні докази першого і другого заявників, а також з огляду на відсутність спроб отримати незалежну перевірку найбільш важливих елементів у справі, таких як наслідки передачі сина А. С. для психологічного та фізичного здоров'я дитини. ЄСПЛ також дійшов висновку, що національні суди не здійснили достатньо ретельної оцінки щодо ризику здоров'ю та добробуту Н. у разі раптової його передачі батькові.

Європейський суд постановив, що було порушення статті 8 Конвенції (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Детальніше з текстом рішення Європейського суду з прав людини у справі «Т.А. AND OTHERS v. The Republic of Moldova» (заява № 25450/20) можна ознайомитися за посиланням – <https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-213716>

СПРАВА «М.Р. ТА Д.Р. ПРОТИ УКРАЇНИ» (CASE OF M.R. AND D.R. v. UKRAINE) (Заява № 63551/13)

Стислий виклад рішення від 22 травня 2018 року

Рішенням районного суду м. Прага 10 першому заявнику та його колишній дружині було надано право поперемінного виховання їх сина, другого заявника. У 2009 році без згоди першого заявника вона виїхала до України з другим заявником, у зв'язку з цим перший заявник ініціював провадження в Україні проти колишньої дружини з метою повернення свого сина до Чеської Республіки за Гаазькою конвенцією про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей (далі – Гаазька конвенція).

02 липня 2010 року Івано-Франківський міський суд Івано-Франківської області визнав вивезення другого заявника та його утримання в Україні незаконними у розумінні статті 3 Гаазької конвенції та постановив повернути дитину до місця проживання першого заявника у Чеській Республіці. Це рішення було залишено без

змін апеляційним судом. На дату ухвалення Європейським судом з прав людини (далі – Європейський суд) рішення у справі «М.Р. та Д.Р. проти України» виконавче провадження тривало, рішення про повернення дитини виконане не було.

До Європейського суду заявники скаржилися за статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція) на незабезпечення органами влади України повернення другого заявника до першого заявника, який проживає у Чеській Республіці.

Розглянувши цю скаргу Європейський суд вказав, що судове провадження, за результатами якого рішення у справі про повернення дитини набрало законної сили, тривало приблизно один рік та що цей період значно перевищив шеститижневий строк, встановлений статтею 11 Гаазької конвенції. Європейський суд вказав, що така тривалість провадження не була об'єктивно обґрунтованою.

Європейський суд підкреслив, що виконання рішення про повернення дитини неодноразово зупинялося державним виконавцем, а постанови в подальшому скасовувались у зв'язку з необґрунтованістю. Ці недоліки вказують на відсутність узгодженого, комплексного та скоординованого підходу до виконавчого провадження, тривалість якого на момент судового перегляду останньої постанови про закінчення виконавчого провадження перевищила чотири роки, що не відповідає вимогам статті 8 Конвенції.

Європейський суд вказав, що згадані недоліки у діях національних органів влади були здебільшого наслідком відсутності належних законодавчих та адміністративних механізмів, які були недостатніми для прискорення добровільного дотримання домовленостей із залученням фахівців служби у справах дітей та сім'ї.

З огляду на зазначене Європейський суд констатував порушення статті 8 Конвенції.

Детальніше з текстом рішення Європейського суду з прав людини у справі «M.R. AND D.R. v. UKRAINE» (заява № 63551/13) можна ознайомитися за посиланням – <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-191243>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду у справах зі спорів щодо визначення місця проживання дитини та відібрання дитини без позбавлення батьківських прав. Рішення, внесені до ЄДРСР, за 2018 рік – липень 2022 року / Упоряд.: правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС Є. В. Синельников. Київ, 2022. – 87 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua